

Yrkesutbildningens irrvägar

Av Nils Karlson och Filippa Ronquist

Yrke – kvalifikation – rörlighet

Yrkesutbildningens irrvägar

EN SYSTEMANALYS AV SVENSK YRKESUTBILDNING

Nils Karlson
&
Filippa Ronquist

RATIO

Yrkesutbildningens irrvägar

SAMMANFATTNING	6
1. VIKTIGA UTMANINGAR, STORA MÖJLIGHETER	8
Ett formativt skede	8
Syfte och frågeställningar	9
Vad är egentligen yrkeskompetens?	10
Yrkesutbildning för yrkeskompetens	13
2. MÅNGA UTBILDNINGSFORMER, LITE STRUKTUR	14
Gymnasieskola	16
Gymnasial lärlingsutbildning	18
Kommunal vuxenutbildning	19
Yrkesvux	20
Folkbildning	21
Yrkesutbildning på folkhögskola	22
Arbetsmarknadsutbildning	22
Övriga arbetsmarknadspolitiska program med utbildningsinnehåll	23
Yrkesintroduktionsutbildning	24
Statligt stöd till yrkesintroduktionsanställningar	25
Yrkesk högskola	25
Övriga utbildningar under tillsyn från Myndigheten för yrkeshögskolan	27
Universitet och högskola	28
Privat yrkesutbildning	30
Personalutbildning	31
Uppdragsutbildning	32
Informellt lärande	33
Sammanfattning	33
3. YRKESUTBILDNINGENS IRRVÄGAR	38
Ett underordnat system	38
Kortsiktighet och konjunkturberoende satsningar	38
Brist på tydlig progression och otydlighet kring icke-akademiska yrkeskvalifikationer	40
Prioritering av teoretisk utbildning framför yrkesutbildning	42
Sammanfattning	43
Försvårade yrkesval och omval	44
Gymnasiala yrkesprogramms onödiga återvändsgränder	44

Högskoleförberedande program stänger dörrar till yrkesutbildning	45
Högskolan värderar icke-akademiska kunskaper mycket lågt	46
Begränsade möjligheter till validering av reell kompetens	48
Brist på möjlighet till eftergymnasial yrkesutbildning, trots ökande behov	49
Översiktsproblematik och kortsiktiga planeringsramar	51
Sammanfattning	52
Otillräcklig arbetslivsanknytning	53
Otillräcklig praktik och lärande på arbetsplats	53
Bristande engagemang från arbetslivet	55
Motsträvighet från skolvärlden	57
Svårt att dimensionera yrkesutbildningar efter arbetsmarknadsbehov	57
Sammanfattning	59
4. STOR UTVECKLINGSPOTENTIAL: 12 REFORMFÖRSLAG	60
BILAGA: ANTAL ELEVER PER YRKESUTBILDNINGSFÖRM	62
REFERENSER	63

Sammanfattning

Rapportens syfte är att göra en systemanalys av svensk yrkesutbildning, med fokus på följande frågeställningar:

1. Hur är yrkesutbildningssystemet utformat och finansierat?
2. Möjliggör och underlättar yrkesutbildningssystemet individers yrkesval och yrkeskarriär?
3. Tillgodoser det arbetsmarknadens kompetensbehov?

Följande utbildningsformer ingår i analysen: gymnasieskola; kommunal vuxenutbildning; folkbildning; arbetsmarknadsutbildning; yrkesintroduktionsutbildning; yrkeshögskola, universitet och högskolor; privat yrkesutbildning; personalutbildning; och informellt lärande.

Slutsatsen är att svensk yrkesutbildning utmärks av en rad irrvägar. Det finns viktiga utmaningar, men också stora möjligheter. Trots satsningar av flera regeringar är det tydligt att yrkesutbildningen utgör ett underordnat system, präglad av kortsiktighet och konjunkturberoende satsningar, brist på tydlig progression och otydlighet kring icke-akademiska yrkeskvalifikationer. På många sätt prioriteras fortfarande teoretisk utbildning framför yrkesutbildning.

Det finns många utbildningsformer, men lite struktur. Det gäller såväl de offentligt finansierade och reglerade yrkesutbildningarna som systemet i sin helhet. Systemets utformning försvårar individers yrkesval och yrkeskarriär. Ogenomtänkta behörighets- och antagningskrav, i kombination med låg värdering av icke-akademiska kunskaper vid antagning samt begränsade möjligheter till validering av reell kompetens, skapar återvändsgränder och stängda dörrar. De kortsiktiga planeringsramarna, bristen på eftergymnasial yrkesutbildning och möjligheten till livslång yrkesutbildning och -specialisering bidrar ytterligare till att försvåra yrkesval och yrkeskarriär.

Särskilt allvarligt är att många yrkesutbildningar har otillräcklig arbetslivsanknytning, med alltför lite praktik och lärande på arbetsplats. Bristande engagemang från arbetslivet och motsträvighet från skolvärlden försvårar samarbetet mellan utbildningsanordnare och arbetsliv.

Yrkeskompetens – det som krävs för att utöva ett yrke – kan inte inhämtas enbart genom teoretiska studier, utan förutsätter en rad praktiska färdigheter och ett gott omdöme, vilka i huvudsak förvärvas genom arbetsplatsförlagt lärande. Därför behövs samverkan med arbetslivet, praktik och arbetsplatsförlagt lärande på alla yrkesutbildningar.

Avslutningsvis föreslås, baserat på den gjorda analysen, ett antal konkreta reformer för att tillvarata den utvecklingspotential som finns. Att en gemensam problembild är på väg att växa fram, tillsammans med en vilja att förändra, borde utgöra en bra grund för att stärka yrkesutbildningens omfattning, kvalitet, status och attraktivitet.

1. Viktiga utmaningar, stora möjligheter

Ett formativt skede

Den svenska yrkesutbildningen befinner sig i ett formativt skede. Såväl politiker och arbetsmarknadens parter, som OECD och Världsbanken, uppmärksammar stora brister i svensk kompetensförsörjning. Idag råder kompetensbrist inom nästan alla branscher, alldeles oavsett region och konjunktur. Omkring en femtedel av svenska företags rekryteringsförsök misslyckas.¹ Bristen på praktisk yrkeskunskap är särskilt stor. Ofta handlar det om brist på branschspecifika yrkeskompetenser, men det råder även brist på generiska, branschöverskridande kompetenser.

En av flera orsaker till problemet är att svensk yrkesutbildning inte uppfyller de kvalitets- och relevanskrav som näringslivet har skäl att ställa. Dessutom har antalet elever på gymnasiets yrkesprogram sjunkit kraftigt de senaste åren, en minskning som är en del av en långsiktig nedåtgående trend.

Samtidigt har arbetslivet stor brist på den kompetens som dessa utbildningar ger. Detta får konsekvenser för sysselsättning, integration, omställning på arbetsmarknaden och inte minst företagets kompetensförsörjning.

Dessa utmaningar har fått allt större uppmärksamhet från politiskt håll. Ett stort antal reformer, inom både utbildningsområdet och arbetsmarknadspolitiken, har drivits igenom de senaste åren för att åtgärda problemen. En statlig satsning på yrkesutbildning inom komvux infördes 2009, samtidigt som den nya utbildningsformen yrkeshögskoleutbildningar skapades. Gymnasireformen 2011 skapade en gymnasial lärlingsutbildning, införde nationella och lokala programråd för yrkesprogrammen, samt stärkte yrkesprogrammets yrkesprofil.

Dessutom har yrkescollege, gymnasieskolor med stark arbetslivsanknytning, startats inom en rad olika branscher, och sedan början på 2014 är det möjligt för arbetsgivare att söka statligt stöd för yrkesintroduktionsanställningar. Som en del av det kunskapslyft som den nuvarande regeringen lanserat, ingår ett permanentande av yrkesvux-satsningen, rätt till behörighetsgivande utbildning inom komvux, och stora satsningar på både validering av reella kunskaper och på Sveriges referensram för kvalifikationer, SeQF. Regeringen har utsett år 2016 till yrkesutbildningens år, och vill under året höja yrkesutbildningens status.

¹ Svenskt Näringsliv, Rekryteringsenkäten 2014

En gemensam problembild har växt fram, tillsammans med en vilja att förändra. I detta formativa skede behövs en grundlig systemanalys av den svenska yrkesutbildningen. En sådan analys krävs för att kunna utvärdera de reformer och satsningar som har gjorts hittills, men också för att kunna bedöma vilka reformer som behövs framöver.

Så vitt vi vet har detta inte gjorts innan. Tidigare kartläggningar har tenderat att enbart ta hänsyn till det offentligt finansierade skolsystemet, eller på yrkesutbildning inom formella utbildningsinstitutioner. Vi menar att ett sådant fokus innebär en snäv syn på kompetensutveckling i allmänhet och på yrkesutbildning i synnerhet.

Yrkesutbildning sker även på arbetsplatser, genom personalutbildning, inom ramen för yrkesintroduktionsavtal, på folkhögskolor och genom arbetsmarknadsutbildningar, för att nämna några exempel. Vi har därför valt att inkludera även dessa yrkesutbildningsmöjligheter i vår kartläggning, eftersom de alla har betydelse för kompetensförsörjningen i Sverige.

Syfte och frågeställningar

Rapportens syfte är att göra en systemanalys av svensk yrkesutbildning.

Vi kommer att fokusera på tre frågeställningar:

1. Hur yrkesutbildningssystemet är utformat och finansierat?
2. Möjliggör och underlättar yrkesutbildningssystemet individens yrkesval och yrkeskarriär?
3. Tillgodoser det arbetsmarknadens kompetensbehov?

Vi börjar med att kartlägga existerande yrkesutbildningsformer och undersöker yrkesutbildningssystemets övergripande utformning, struktur och förutsättningar. De utbildningsformer som ingår i analysen är: gymnasieskola; kommunal vuxenutbildning; folkbildning; arbetsmarknadsutbildning; yrkesintroduktionsutbildning; yrkeshögskola, universitet och högskola; privat yrkesutbildning; personalutbildning; och informellt lärande.

De lagar och regler, liksom de ekonomiska möjligheter, som styr systemet har stor betydelse för yrkesutbildningarnas utformning och innehåll. Systemets utformning har i sin tur stor betydelse för individens möjligheter att välja yrkesutbildning och yrke, både i ungdomen och senare i livet.

För att yrkesutbildningssystemet ska tillgodose arbetsmarknadens kompetensbehov krävs ett fungerande samarbete med, och stark koppling till, arbetslivet. Det är nödvändigt för att säkra utbildningens kvalitet och relevans. Därför undersöker vi hur stark arbetslivsanknytning de olika yrkesutbildningarna har, bl a i form av styrning, utformning av kursinnehåll, dimensionering av utbildningsplatser och arbetsplatsförlagt lärande.

Avslutningsvis kommer vi att, baserat på den tidigare analysen, peka på den stora utvecklingspotential som finns. Ett antal konkreta reformförslag presenteras. Möjligheterna att förbättra yrkesutbildningssystemet är onekligen stora.

Vad är egentligen yrkeskompetens?

Yrkesutbildning är utbildning som förbereder för ett särskilt yrke. Det är, med andra ord, sådan utbildning som är ämnad att ge yrkeskompetens, det som krävs för att utöva ett yrke. Innan vi inleder kartläggningen och analysen av yrkesutbildningssystemet behöver vi klargöra detta begrepp. Vad är yrkeskompetens, och hur kan sådan kompetens inhämtas? Svaren på dessa frågor har stor betydelse för hur man ser på yrkesutbildning och yrkesutbildningssystemets utformning.

Terminologin kring begreppet yrkeskompetens är ibland förvirrande. Klart är dock att yrkeskompetens handlar om en förvärvat förmåga att på ett tillfredställande sätt kunna utföra specifika arbetsuppgifter i konkreta arbetssituationer.² Det innebär att yrkeskompetens, enligt vår definition, kräver en kombination av olika kunskaper, färdigheter och förmågor. För att bli kompetent räcker inte teoretisk kunskap – det krävs även praktiska kunskaper, färdigheter och förmågor. Viktigt att understryka är att det behövs både generella och mer specifika kunskaper, av såväl teoretisk som praktisk art.

Detta, att teoretisk kunskap inte är tillräcklig för yrkeskompetens, är också en central utgångspunkt i det europeiska arbetet med ett European Qualification Framework, som resulterat i den så kallade EQF-skalan. Det som avgör inplaceringen i denna skala är inte utbildningen som sådan, utan på vilken nivå den studerandes kunskaper befinner sig när denne lämnar utbildningen. Även praktisk erfarenhet kan bedömas med samma måttstock. Det centrala är vad en individ vet, förstår och kan när en lärandeprocess är avslutad. Europeiska kommissionen har byggt en särskild webbplats (<http://ec.europa.eu/eqf>) där medlemsstaternas arbete med NQF redovisas. 36 europeiska länder är involverade i detta arbete.

Flertalet medlemsländer har också valt att koppla ett nationellt referensramverk (NQF) till EQF-skalan. Så också Sverige. I den svenska motsvarigheten, Sveriges referensram för kvalifikationer, SeQF, skiljer man på det som man kallar kunskap, färdighet och kompetens, som tillsammans krävs för yrkeskunnande på ett visst område.³ Denna terminologi är dock något förvirrande. Termen ”kompetens” betyder, i de flesta sammanhang, just kombinationen av de kunskaper, färdigheter och förmågor som krävs för att klara särskilda arbetsuppgifter i konkreta situationer. Kompetens är, med andra ord, ett överordnat begrepp.⁴ En bättre term för det som i SeQF-skalan kallas för kompetens hade därför varit förmåga. Det är också problematiskt att teoretisk och praktisk kunskap, liksom de

olika sätt dessa lärs in, blandas ihop under de nämnda rubrikerna. Särskilt gäller det den första termen, det som i SeQF-skalan kallas ”kunskap” (vilket för översiktens rimmigen är ett överordnat begrepp).

Vi väljer därför, till skillnad från den terminologi som används i SeQF-skalan, att skilja på vetenskaplig kunskap, praktisk kunskap och vad vi kallar omdömeskunskap. Dessa tre kunskapsstyper utgör de tre delarna av yrkeskompetens. Den sistnämnda kunskapsformen, omdömeskunskap, innebär förmågan att kunna fatta välgrundade beslut under givna omständigheter, och behövs för att kunna lösa många av de problem vi ställs inför i vardagen och i arbetslivet. Skillnader till trots finns många likheter mellan vår analys av yrkeskompetens och den som görs inom ramen för SeQF. Precis som begreppsapparaten i SeQF-skalan understryker vår terminologi att det som krävs för att utöva ett yrke är en kombination av många olika kunskapsstyper och förmågor.

De tre kunskapsformerna vetenskaplig kunskap, praktisk kunskap, och omdömeskunskap förutsätter i sin tur olika former av lärande. Vetenskaplig kunskap, som kan uttryckas i form av påståenden, lärs ofta in i formella utbildningssammanhang genom teoretisk undervisning. Praktisk kunskap och omdömeskunskap, däremot, förvärvas i huvudsak genom praktik och aktivt utövande. De kan inte uttryckas i påståendeform.

Lave och Wenger (1991) myntade begreppet ”situerat lärande” för att beskriva detta. De menar att lärande är kontextbundet och att det vanligtvis sker genom handling och praktik. Lärandet, särskilt av praktisk kunskap och omdömeskunskap, kan inte begränsas till det som sker i formella utbildningssammanhang, utan sker integrerat i såväl vardags- som yrkeslivet. Viktiga aspekter av både praktisk kunskap och omdömeskunskap är dessutom tysta, och kan inte överföras verbalt mellan individer (Baumard, 2011).

Centralt för både praktisk kunskap och omdömeskunskap är reflektion över gjorda erfarenheter. Utan reflektion över det egna handlandet och dess konsekvenser utvecklas inte dessa kunskapsformer. Särskilt omdömeskunskap kräver kritisk reflektion över gjorda erfarenheter, men kan också inhämtas genom kritisk reflektion över upplevda exempel från exempelvis film, teater och litteratur (Nussbaum, 2002). Andra som betonat reflektion över gjorda erfarenheter som centralt för lärande är t ex Schön (1983), van Manen (1977), Kolb & Kolb (2005).

2 För en utförlig analys och litteraturgenomgång, se Karlson, N. & Fergin, E. (2013)

3 <http://www.seqf.se>

4 Se exempelvis Rychen & Salganik-Hersch (2003) och Illeris (2013)

I tabellen nedan sammanfattas vår analys av olika kunskaps typer och lärandeformer.

Tabell 1. Kunskaps typer och lärandeformer

	VETENSKAPLIG KUNSKAP	PRAKTISK KUNSKAP	OMDÖMESKUNSKAP
Typ av kunskap	Bevisbar och generaliserbar teori och empiri, påståendekunskap, know-what	Tekniska färdigheter, hantverkskunskaper, yrkeskunskaper, färdighetskunskap, delvis tyst kunskap, know-how	Praktisk klokskap, gott omdöme, bildning, delvis tyst kunskap
Lärandeform	Teoretisk utbildning i formella utbildningssituationer	Praktik, situerat lärande, handledning, reflektion över erfarenheter	Praktisk erfarenhet, situerat lärande, kritisk reflektion över det egna handlandet

För att undvika eventuella missförstånd ska vi omedelbart understryka att dessa kunskapsformer och inlärningsmetoder naturligtvis är komplementära. Exempelvis bör vikten av handledning, praktik och kritisk reflektion över erfarenheter inte underskattas vad gäller inläringen av vetenskaplig kunskap. Likaså kan formell, teoretisk utbildning och vetenskaplig kunskap vara en viktig del i förvärvandet av praktisk kunskap och omdömeskunskap. Inte minst utgör olika former av yrkesteorier ett viktigt inslag i många former av yrkeskunskaper. Det viktiga, emellertid, är att betoningen är olika och att förvärvandet av yrkeskompetens kräver en kombination av olika inlärningsformer.

Det är vanligt att se formell, teoretisk utbildning som brett tillämpningsbar, medan yrkesutbildning och yrkeskunskaper ofta betraktas som specifika och bundna till ett visst användningsområde. Inom skolvärlden läggs stort fokus på matematik och språk, eftersom dessa kunskaper krävs inom så gott som alla yrken. Praktiska kunskaper, eller yrkeskunskaper, anses till skillnad från dessa ofta vara mer specifika och bundna till ett särskilt användningsområde. Detta är förstås fallet med vissa praktiska kunskaper, som t ex den praktiska skicklighet som krävs av en bagare, vilka är annorlunda än de som krävs av en CAD-ritare eller en lärare.

Vi menar dock att det även finns generella, praktiska kunskaper och omdömeskunskaper som är viktiga inom många olika yrkesområden. Vi kallar dessa generiska praktiska kunskaper. Exempel på dessa är social förmåga, ansvarstagande, uthållighet, initiativförmåga, problemlösning och förmågan att lära och applicera nya kunskaper.

Dessa generiska praktiska kunskaper får inte underskattas. Många arbetsgivare uppger att generiska praktiska kunskaper, såsom de som nämns ovan, är viktigare än en specifik utbildning eller tidigare branschspecifik erfarenhet vid anställning.⁵ Inläringen av dessa kunskaper, särskilt inom yrkesutbildningar som ska leda direkt till arbete, är därför viktig. De kan även förväntas bidra till ökad rörlighet mellan yrken under arbetslivet. Det förutsätter att elever ges tillfälle till praktik och arbetsplatsförlagt lärande, utöver den utbildning som sker i skolbänken.

Yrkesutbildning för yrkeskompetens

Yrkesutbildning, sådan utbildning som är tänkt att ge yrkeskompetens, kan kontrasteras dels mot generell utbildning, som inte är inriktad mot ett särskilt yrke, dels mot teoretisk utbildning, som inte ger elever de praktiska kunskaper och den omdömesförmåga som krävs för yrkesutövning. För att få yrkeskompetens krävs, som redan nämnts, att en del av lärandet sker genom praktik, i sådana situationer som liknar dem man kommer att stöta på inom yrkeslivet.

All yrkesutbildning, som t ex på universitet och högskolor, är inte nödvändigtvis mer praktisk än vetenskaplig. Det som är karakteristiskt för yrkesutbildningar är istället att de förbereder för ett specifikt yrke, och att de även ger de praktiska kunskaper och den omdömesförmåga som krävs för yrkesutövning.

Insikt om vad yrkeskompetens består av är avgörande för hur man ser på yrkesutbildningar. Många av problemen med yrkesutbildningssystemet i Sverige kan härledas till en oförståelse inför vad yrkeskompetens är och hur den inskaffas, i kombination med en oförståelse inför vikten av generiska praktiska kunskaper.

Den vetenskapliga kunskapen, tillsammans med den formella, teoretiska utbildningen i skolbänken, premieras ofta inom utbildningssystemet, på bekostnad av praktisk kunskap och omdömeskunskap, vilka tillägnas genom praktik och handledning i konkreta situationer. Detta begränsande synsätt på kunskap och kunskapsinhämtning missgynnar yrkesutbildningarna. Det leder till att yrkesutbildningar nedprioriteras och nedvärderas gentemot mer teoretiska utbildningar, att yrkesutbildningar saknar tillräckliga praktiska inslag, och att individer väljer bort yrkesutbildningar för att de tror att den yrkeskompetens de inhämtar inte är användbar inom andra yrkesområden.

Den vetenskapliga, mer teoretiska kunskapen är förstås inte oviktig för yrkesutbildning. Tvärtom är t ex goda språk-, läs-, skriv- och matematikkunskaper viktiga för att klara så gott som alla yrken idag, samt för att klara av omställningar på arbetsmarknaden. Den vetenskapliga kunskapen, som ofta inhämtas i skolbänken, får dock inte ersätta praktiska inslag i yrkesutbildningen. Generiska praktiska kunskaper och omdömeskunskap krävs även de för att klara nästan alla yrken, och tillsammans med den vetenskapliga kunskapen är de alla oundgängliga delar av yrkeskompetens.

5 Wennberg, K., Lindberg, H. & Fergin, E. (2013)

2. Många utbildningsformer, lite struktur

Tidigare kartläggningar av yrkesutbildningssystemet har tenderat att enbart ta hänsyn till det offentligt finansierade skolsystemet, eller till den yrkesutbildning som sker inom formella utbildningsinstitutioner. Ett sådant fokus innebär en snäv syn på utbildning i allmänhet, och på yrkesutbildning i synnerhet.

Det är vanligt att skilja på formell, *icke-formell* och *informell utbildning*.⁶ Det formella lärandet är strukturerat och avsiktligt och leder vanligtvis till betygskvalifikationer eller intyg. Det icke-formella lärandet är semi-strukturerat och avsiktligt, men sker ofta utanför det reguljära utbildningssystemet och saknar ofta formella antagningskrav, betyg och utbildningsbevis. Det informella lärandet, slutligen, behöver varken vara strukturerat eller avsiktligt, utan sker spontant både på arbetet och på fritiden. Likväl är det viktigt för utvecklandet av yrkeskompetens.

Yrkesutbildning sker både via formella utbildningsinstitutioner, via icke-formella utbildningar och via informellt lärande genom arbetet och på fritiden. Vi har därför valt att inkludera alla dessa yrkesutbildningsmöjligheter i vår kartläggning, eftersom de alla har betydelse för kompetensförsörjningen i Sverige. Förhoppningen är att analysen därför ger en mer fullständig bild av möjligheterna till yrkesutbildning i Sverige än tidigare kartläggningar.

Vi har dock gjort några avgränsningar. De utbildningsmöjligheter vi valt att inte inkludera i denna studie är undervisning i svenska för invandrare (SFI), grundskolan, samt särskolan. Att kunna svenska är i de allra flesta fall en förutsättning för yrkesutbildning samt yrkesverksamhet i Sverige, men SFI utgör ingen yrkesutbildning i sig. Grundskolan har uteslutits för att möjligheten till yrkesinriktning erbjuds först på gymnasienivå. Särskolan är till för en särskild målgrupp elever, och existerar därför till stor del åtskild från de andra utbildningar som denna rapport behandlar, med mycket liten övergång mellan de olika systemen.

Vi har delat upp yrkesutbildningarna i tio olika utbildningsformer, baserat på vilka grupper av utbildningar som har liknande förutsättningar i form av styrning och finansiering, översiktligt presenterade på nästa sida:

1. Gymnasieskola
2. Kommunal vuxenutbildning
3. Folkbildning
4. Arbetsmarknadsutbildning
5. Yrkesintroduktionsutbildning
6. Yrkeshögskola
7. Universitet och högskola
8. Privat yrkesutbildning
9. Personalutbildning
10. Informellt lärande

Andra indelningar än den som gjorts hade varit möjliga, eftersom gränserna mellan många utbildningsformer är otydliga. Även ordningen i vilken utbildningarna presenteras kan diskuteras. Uppdelning som har gjorts i gränsfall baseras främst på att de olika utbildningarna, trots snarlikt innehåll eller koppling till samma typ av utbildningsanordnare, har olika finansieringsmöjligheter, styrs av olika lagar, eller riktar sig till olika målgrupper. Inte enbart de offentligt finansierade utbildningsformerna, utan även en viss del övriga utbildningar styrs i hög grad av lagar och förordningar, samt av myndighetstillsyn. Vilken typ av aktör eller huvudman som anordnar utbildningen, privat eller offentlig, kan ha stor betydelse för utbildningens utformning och innehåll, men har ofta mindre betydelse för utbildningens grundläggande förutsättningar.

Att vi har valt att inkludera även högskolans yrkesexamina medför vissa problem. På många sätt är dessa akademiska yrkesutbildningar skilda från övriga yrkesutbildningar, och bedrivs under helt andra förutsättningar. Många av de akademiska yrkesutbildningarna har funnits länge utan att ha genomgått större förändringar och erbjuder välkända och högt värderade examina. Dessutom ställer högskolans yrkesexamina mycket högre krav på utbildningarnas vetenskapliga innehåll än övriga yrkesutbildningar. På grund av detta gäller inte vissa analyser och slutsatser för de akademiska yrkesutbildningarna. På dessa ställen har vi förtydligat att vi menar just de icke-akademiska yrkesutbildningarna.

Vissa generella, studieförberedande och yrkesförberedande utbildningar har också inkluderats i kartläggningen, där dessa krävs för att gå en viss yrkesutbildning. Därför diskuteras exempelvis inte bara gymnasiet yrkesprogram, utan även de teoretiska program som i många fall är en förutsättning för att kunna gå vidare till exempelvis högskolans yrkesprogram.

Avslutningsvis ska understrykas att det faktum att vi valt att inkludera ett stort antal utbildningsformer i analysen innebär att var och en av dessa endast får en kortfattad presentation. En rad relevanta aspekter hade förtjänat ytterligare fördjupning, och risken finns att vi missat något viktigt. Noterbart är även att det ofta saknas statistik och som gör utbildningsformerna jämförbara, särskilt för utbildningar som inte är statligt finansierade eller reglerade. Likväl hoppas vi att en bred systemanalys av det slag som presenteras här ska ha visst värde.

⁶ Se exempelvis Cedefop (2014) och SCB (2014), Vuxnas deltagande i utbildning

Inom varje utbildningsform har vi samlat in information kring ett antal analyspunkter. Dessa kan delas in i fyra övergripande kategorier:

- i. styrning, reglering och finansiering;
- ii. utbud, innehåll och omfattning;
- iii. behörighets- och antagningskrav; samt
- iv. koppling till arbetsliv och arbetsmarknad

I de kommande avsnitten beskrivs kortfattat var och en av de tio utbildningsformerna i yrkesutbildningssystemet. Betoning ligger på formella regler och villkor, inte främst hur dessa fungerar i praktiken. Detta behandlas mer utförligt i nästkommande kapitel. De läsare som redan är välbekanta med de olika utbildningsformerna kan hoppa direkt dit.

Gymnasieskola

Gymnasieskolan är ett kommunalt ansvar och finansieras i första hand av kommunala skattemedel. Skollagen (2010:800) styr gymnasieskolan. Skolverket är den statliga myndighet som ansvarar för skolan och som tar fram nationella ämnes- och kursplaner samt nationella prov. Skolinspektionen granskar skolor och utfärdar tillstånd att bedriva skolor. Kommuner, enskilda huvudmän, liksom i enstaka fall stat och landsting, kan bedriva gymnasieskolor. För att få bedriva en gymnasieskola måste enskilda huvudmän söka om tillstånd av Skolinspektionen, efter att ha samrått med den kommun i vilken verksamheten ska bedrivas.⁷

Kommunerna har en skyldighet enligt skollagen att tillhandahålla en plats på gymnasiet för alla elever som är behöriga att gå på gymnasiet. Gymnasiet omfattas inte av skolplikten, vilket innebär att den inte är obligatorisk. Dock har alla kommuner ett aktivitetsansvar för ungdomar under 20 år, som innebär att hemkommunen ska hålla sig informerad om ungdomar som ej går i gymnasieskolan, och uppmuntra dem till att påbörja eller fullfölja gymnasieutbildning.⁸ I praktiken ses alltså en gymnasieutbildning som en nödvändighet för alla ungdomar. Nästan alla ungdomar i Sverige går också på gymnasiet. Direktövergången från grundskolan till gymnasiet, den andel av alla elever som går ut grundskolan som går direkt till gymnasiet, har varierat mellan 97-99 procent 2002-2013.⁹ Av de resterande procentenheterna börjar nästan alla på gymnasiet efter ett eller två års uppehåll.¹⁰ Totalt gick 323 700 elever i gymnasieskolan under läsåret 2014/2015.¹¹

Enligt skollagen ska gymnasieskolan vara avgiftsfri för elever. Gymnasieelever kan få drygt 1000 kronor i månaden i studiebidrag från CSN, Centrala Studiestödsnämnden. En rad extra tillägg går att söka för elever som av olika anledningar har extra utgifter under gymnasietiden.

7 SFS 2010:800, 2 kap. 5a §, 2 kap. 7 §

8 SFS 2010:800, 29 kap. 9 §

9 Skolverket, Beskrivande data 2014

10 Skolverket, Beskrivande data 2013

11 www.skolverket.se/statistik-och-utvärdering/statistik-i-tabeller/gymnasieskola

Inom gymnasieskolan finns det 18 nationella program, varav 12 yrkesinriktade program. Utöver de nationella programmen finns även fem introduktionsprogram, för dem som saknar behörighet till något av de nationella programmen. Ett av dessa, yrkesintroduktionsprogrammet, har en stark yrkesinriktning och infördes 2011 för att förbereda elever för gymnasiets yrkesprogram eller för arbete. Det finns ett fåtal övriga program som aviker från de nationella programmen, men andelen elever på dessa program är relativt liten. Av nybörjarna på gymnasiet hösten 2014 började 26 procent på ett yrkesprogram, 59 procent på ett högskoleförberedande program, och 15 procent på ett introduktionsprogram.¹² Andelen gymnasienybörjare på yrkesprogram har sjunkit med nästan tio procentenheter sedan läsåret 2007/2008, då andelen nybörjare på yrkesprogram var 35 procent.¹³

Alla nationella gymnasieprogram omfattar totalt 2500 gymnasiepoäng och leder till gymnasieexamen. Det finns två typer av gymnasieexamen, yrkesexamen och högskoleförberedande examen. Den främsta skillnaden mellan dessa är att en yrkesexamen ställer lägre ämneskrav i svenska och engelska. En högskoleförberedande examen ska innehålla minst 300 poäng i svenska eller svenska som andraspråk och 200 poäng i engelska, medan en yrkesexamen endast kräver 100 poäng i vardera.¹⁴

Det finns även möjlighet att läsa ett fjärde tekniskt år på gymnasiet, och denna utbildning ger en gymnasieingenjörsexamen. Gymnasieingenjörsexamen har funnits tidigare, men avskaffades under tidigt 90-tal i samband med de stora skolreformerna. Sedan 2011 har skolformen återinförts som försöksverksamhet, och den permanentades 2014. Antalet elever är ännu mycket litet, läsåret 2014/2015 hade det fjärde tekniska året knappt 280 elever i hela landet.¹⁵

För allmän behörighet till gymnasiet krävs att man har slutfört årskurs 9 på grundskolan eller motsvarande, inte redan genomgått en gymnasieutbildning, och påbörjar utbildningen senast första kalenderhalvåret man fyller 20. För behörighet till ett högskoleförberedande program krävs även godkänt i svenska, engelska, matematik, samt minst nio andra grundskoleämnen, varav vissa är specifika för programmet man väljer. För behörighet till ett yrkesförberedande program krävs godkänt i svenska, engelska, matematik, samt i minst fem andra grundskoleämnen.

Alla högskoleförberedande program på gymnasiet ger automatisk högskolebehörighet. Sedan gymnasiereformen 2011 gäller detta inte längre för gymnasiets yrkesprogram. Däremot har alla elever som går yrkesprogram rätt att välja till de kurser som krävs för att få grundläggande högskolebehörighet. Till vilken grad elever nyttjar denna rätt varierar mycket mellan olika yrkesprogram. Av den första elevkullen som började på ett yrkesprogram efter gymnasiereformen 2011 och som tagit examen efter tre år var det totalt 29 procent som lämnade skolan med grundläggande hög-

12 Skolverket, Elever i gymnasieskolan läsåret 2014/2015

13 Skolverket, Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet

14 SFS 2010:800, 16 kap. 26-27 §

15 Skolverket, Elever i gymnasieskolan läsåret 2014/2015

skolebehörighet. På Vård- och omsorgsprogrammet gick 73 procent av eleverna ut med grundläggande högskolebehörighet; motsvarande siffra på Fordons- och transportprogrammet var 12 procent.¹⁶ Året innan, då den automatiska högskolebehörigheten fortfarande ingick, uppnådde 71 procent av eleverna med slutbetyg från Fordons- och transportprogrammet också grundläggande högskolebehörighet.

Gymnasiets yrkesprogram ska innehålla minst 15 veckors arbetsplatsförlagt lärande, APL. Ingen motsvarighet till detta finns på gymnasiets högskoleförberedande program. För att säkra arbetslivets inflytande över yrkesprogrammets utformning och innehåll ska det sedan 2011 även finnas nationella och lokala programråd, med medlemmar från näringslivet, för varje yrkesprogram. Skolverket behåller dock allt huvudansvar för läroplaner och examensmål.

Det finns gymnasieskolor där samarbetet mellan arbetsliv och skola är särskilt tätt. Vissa gymnasieskolor drivs och/eller kvalitetssäkras av arbetsmarknadens parter och privata företag. Exempel på dessa så kallade yrkescollege är Teknikcollege, Vård- och Omsorgscollege, och ETG-gymnasier. På dessa yrkesprogram säkras utbildningarnas kvalitet av arbetsmarknadens parter, samtidigt som företag och branscher får större inflytande över utbildningarnas innehåll och utformning.

Gymnasial lärlingsutbildning

Sedan Gymnasiereformen 2011 kan alla yrkesprogram även läsas som lärlingsutbildningar. Då ska minst hälften av utbildningen ske på arbetsplats. Sedan 2014 bedriver Skolverket på uppdrag av regeringen ett Lärlingscentrum, som ska öka intresset och höja kvaliteten på den gymnasiala lärlingsutbildningen.

För att möjliggöra lärlingsutbildningar kan företag som tar emot lärlingselever ansöka om statligt stöd, som ska täcka företagets och handledarens kostnader. Alla lärlingselever har dessutom möjlighet att få 1000 kronor extra i månaden från CSN i så kallad lärlingsersättning, som är tänkt att bidra till resekostnader och lunchkostnader på arbetsplatsen.¹⁷ Sedan 2014 kan gymnasielärlingar även ingå i ett lärlingsanställningsavtal och få lön i enlighet med detta anställningsavtal. Om lärlingen får lön utgår ingen lärlingsersättning. Antalet gymnasielärlingar som får lön är dock mycket begränsat.

Lärlingsutbildningen existerar fortfarande i relativt liten omfattning. Antalet lärlingar minskade under många år, men inför läsåret 2014/2015 steg antalet lärlingar igen. Lärlingarna motsvarade då cirka 7 procent av alla elever på yrkesprogram, totalt handlade det om 7 270 lärlingar.¹⁸ Inför läsåret 2015/2016 steg antalet ytterligare och uppgick till drygt 8 300 i december 2015.¹⁹

16 Skolverket, Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2013/2014

17 SFS 2013:1121

18 Skolverket, Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet

19 Skolverket, Pressmeddelande 2015-12-10

Lärlingsutbildning erbjuds i 125 av landets 290 kommuner, och på cirka var fjärde gymnasieskola med yrkesprogram.²⁰ Den nuvarande omfattningen, trots ökningen, är fortfarande långt från den ursprungliga politiska ambitionen om 30 000 lärlingsplatser per år.

Kommunal vuxenutbildning

Den kommunala vuxenutbildningen, precis som gymnasieskolan, tillhör det offentliga skolväsendet. Den lyder under skollagen samt står under Skolverkets ansvar och Skolinspektionens tillsyn. Kommuner har det främsta ansvaret för att anordna och finansiera den kommunala vuxenutbildningen. Endast kommuner eller landsting får vara huvudmän för komvuxutbildningar, men de kan enligt skollagen lägga ut delar av utbildningen på entreprenad hos andra aktörer.²¹ En stor del av komvuxutbildningarna anordnas på detta sätt – år 2014 studerade 46 procent av kursdeltagarna på komvux hos en annan anordnare än kommun eller landsting.²²

Hemkommunen har skyldighet att erbjuda viss komvuxutbildning, och därutöver ska kommunerna sträva efter att erbjuda utbildning som svarar mot efterfrågan och behov.²³ Precis som på gymnasiet är studier på komvux avgiftsfria. De berättigar till studiemedel från CSN. Förutom studiebidrag har elever på komvux även rätt till studielån.

Den kommunala vuxenutbildningen på gymnasial nivå speglar till stor del det utbildningsutbud som finns inom gymnasieskolan. Det finns möjlighet att läsa gymnasiets teoretiska ämnen, gymnasiets yrkesinriktade ämnen ("yrkesvux"), lärlingsutbildning, ("lärlingsvux"), och att gå en förarutbildning.

Kommuner kan söka statligt stöd för samtliga av dessa utbildningsformer inom vuxenutbildningen. Förordning (2009:43) reglerar statsbidraget för yrkesvux samt yrkesförarutbildning²⁴; förordning (2010:2016) reglerar statsbidraget till lärlingsvux, och förordning (2015:403) styr statsbidraget till annan komvuxutbildning. Det finns även möjlighet för kommuner att söka statligt bidrag till vuxenutbildning eller motsvarande för personer som kombinerar utbildning med ett traineejobb, enligt förordning (2015:504) om statsbidrag för utbildning som kombineras med traineejobb.

Under kalenderåret 2014 studerade totalt 216 251 elever på komvux. Omräknat i antal heltidsstuderande per år motsvarar detta 98 711 elever.²⁵

20 Skolverket, Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet

21 SFS 2010:800, 23 kap. 1-2§

22 <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/komvux>

23 SFS 2010:800, 20 kap. 16 §

24 Förarutbildningarna har tidigare bedrivits som påbyggnadsutbildningar, med ett eget statligt stöd. I och med att påbyggnadsutbildningarna upphörde som skolform 2009 söks nu statligt bidrag till yrkesförarutbildningar enligt samma enligt SFS 2009:43. Förarutbildningarna har dock fortfarande en skild anslagspost i statsbudgeten, och har fått stadigare finansiering än övrig yrkesinriktad vuxenutbildning.

25 Sveriges Officiella Statistik, Komvux – elever och kursdeltagare – riksnivå

Studier på gymnasienivå inom den kommunala vuxenutbildningen ger gymnasiepoäng och kurserna motsvarar till stor del de på gymnasieskolan. På komvux finns möjlighet att läsa de kurser som krävs för att fullfölja en gymnasieutbildning eller för att få behörighet till vidare utbildning. I viss utsträckning är det även möjligt att läsa upp gymnasiebetyg på komvux. Behörig till komvux är den som fyllt 20 år, saknar de kunskaper utbildningen syftar att ge och har förutsättning att tillgodogöra sig utbildningen.²⁶ Om samtliga behöriga sökande inte kan antas, ska företräde ges till den som har kort tidigare utbildning, och som 1. önskar fullfölja studier, 2. behöver komplettera ett reducerat program eller för annan behörighetskomplettering, eller 3. behöver utbildningen för pågående yrkesverksamhet eller planerat yrkesval.²⁷ Rätten till komvuxutbildning är i nuläget begränsad till vuxna som saknar utbildning på grundskolenivå, samt till dem som gått yrkesprogram på gymnasiet och saknar de kurser som krävs för högskolebehörighet.²⁸ Dessa vuxna har rätt att läsa de kurser som krävs för att motsvara en fullständig grundskoleutbildning; respektive de kurser som krävs för grundläggande högskolebehörighet. Nuvarande regering har dock föreslagit en rätt för alla vuxna att läsa de kurser som krävs för grundläggande och särskild behörighet till högskolan och yrkeshögskolan.²⁹ Rättigheten ska gälla från och med 2017.

Yrkesvux

Yrkesvux är ingen särskild utbildningsform, utan namnet på det statliga stöd till yrkesinriktade utbildningar inom vuxenutbildningen som infördes 2009.³⁰ Även innan det statliga stödet infördes fanns det yrkesinriktade kurser inom vuxenutbildningen, men möjligheten att erbjuda sådana kurser varierade stort mellan kommunerna. Idag uppger merparten av alla kommuner att de inte har tillräckliga finansiella resurser att erbjuda yrkesutbildningar inom vuxenutbildningen utan det statliga stödet.³¹

Ursprungligen var satsningen på yrkesvux en tillfällig lågkonjunkturåtgärd som skulle fasas ut, men 2012 förnyades satsningen och den nuvarande regeringen vill göra yrkesvux till en permanent del av den kommunala vuxenutbildningen.³²

Inom yrkesvux erbjuds kurser inom alla gymnasiets nationella yrkesprogram. Fördelningen mellan olika yrkesprogram skiljer sig dock stort mellan yrkesvux och yrkesprogrammen på gymnasiet. På yrkesvux dominerar Vård- och omsorgsprogrammet stort, med ca 45 procent av alla elever.³³ Under kalenderåret 2014 gick totalt ca 35 000 personer gick på yrkesvux, lärlingsvux eller en

26 SFS 2010:800, 20 kap 20 §

27 SFS 2011:1108, 3 kap 7§

28 SFS 2010:800, 20 kap. 11 §, 19§

29 DS 2015:60

30 Ordet "yrkesvux" används dock ofta som ett samlingsnamn för all yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning.

31 Skolverket, Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.

32 Regeringens budgetproposition 2016, Utgiftsområde 16

33 Skolverket, Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.

yrkesförutbildning. Av dessa gick 28 387 på yrkesvux, 1 024 på yrkesförutbildning, och 5 420 på lärlingsvux.³⁴

Urvalsreglerna som gäller för den övriga kommunala vuxenutbildningen, som prioriterar elever med kort tidigare utbildning, är något modifierade vad gäller yrkesvux. Företräde till yrkesvux ska ges till den som har kort tidigare utbildning och en svag ställning på arbetsmarknaden.³⁵

Statsbidraget till yrkesvux får endast lämnas ut till utbildningar som planeras i samråd med Arbetsförmedlingen och företag eller branschorganisationer och som kommunen kan visa ett behov av. Dimensioneringen av yrkesvux ska alltså styras till hög grad av arbetsmarknadens behov.

Folkbildning

Folkbildningssystemet i Sverige består av folkhögskolor och studieförbund. Det finns 151 folkhögskolor i Sverige. Av dessa har de flesta, 108 stycken, folkrörelser och andra organisationer som huvudmän. De resterande 43 har landsting eller regioner som huvudmän. Folkbildningsrådet, en ideell förening som har anförtratts vissa myndighetsuppdrag av riksdag och regering inom folkbildningsområdet, fördelar och följer upp det statliga stödet till folkbildningen.

70 procent av finansieringen till folkbildningen kommer från det statliga stödet till folkbildningen, som fördelas av Folkbildningsrådet.³⁶ Resten finansieras huvudsakligen av andra stöd från stat, kommuner eller landsting. Undervisningen inom folkbildningen skall vara avgiftsfri, men eleverna på folkhögskolor betalar ofta en deltagaravgift för mat och eventuellt boende på internat. De flesta utbildningarna inom folkhögskolan är CSN-berättigade, precis som i den kommunala vuxenutbildningen.

Folkbildning särskiljer sig från resten av utbildningssystemet på en rad olika sätt. Folkbildningen ska vara "fri och frivillig", den skall stimulera till livslångt lärande, deltagaren skall vara en aktiv del i utbildningen, och utbildningen ska skapa samhällsengagemang genom en förankring i folkrörelser och näringsliv.³⁷ Folkbildningen har även ett demokratiskt uppdrag. Enligt förordning (2015:2018) är syftet med det statliga stödet till folkbildningen att 1. stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin, 2. bidra till att göra det möjligt för en ökad mångfald människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen, 3. bidra till att utvärdera utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället, och 4. bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet.

34 Skolverket, Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.

35 SFS 2009:43, 3 §

36 Folkbildningsrådet, Fakta om folkbildning 2015

37 Folkbildningsrådet, Fakta om folkbildning 2015

Folkhögskolor och studieförbund har stor möjlighet att profilera sig och styra utbudet på sina utbildningar som de vill. Det är inte ovanligt att folkhögskolor och studieförbund bedriver utbildning utöver sitt folkbildningsuppdrag. Detta är fallet med t ex Medborgarskolan och Folkuniversitetet, två studieförbund som utöver sitt folkbildningsuppdrag bedriver utbildningar inom en rad andra utbildningsformer, t ex gymnasieutbildningar, komvux och yrkeshögskoleutbildningar.

Yrkesutbildning på folkhögskola

Den yrkesutbildning som sker inom folkbildningssystemet sker till allra största del på folkhögskolor, och särskilt på folkhögskolornas så kallade särskilda kurser. Dessa kurser erbjuds inom en rad olika ämnen och några av dessa, som t ex vissa musikutbildningar, konstutbildningar, hantverksutbildningar och fritidsledarutbildningar, är yrkesinriktade. Dessa kurser ger inte poäng i någon form, men den som har avslutat en utbildning får oftast ett studieintyg eller annat studiebevis. För behörighet till folkhögskolornas särskilda kurser krävs avslutad gymnasieutbildning eller motsvarande. Höstterminen 2014 hade folkhögskolornas eftergymnasiala yrkesutbildningar ca 3 100 deltagare.³⁸

På folkhögskolor bedrivs även behörighetsgivande kurser, så kallade allmänna kurser. De allmänna kurserna erbjuder inte yrkesutbildning i sig, men kan ge behörighet till vidare yrkesutbildning på högskola, yrkeshögskola eller folkhögskola. De allmänna kurserna är avsedda främst för dem som saknar grundskole- eller gymnasieutbildning. De utgör en viktig del av verksamheten på folkhögskolor, och ska utgöra minst 15 procent av verksamheten på folkhögskolor årligen.³⁹ De allmänna kurserna hade ca 12 500 deltagare hösten 2014.⁴⁰

Arbetsmarknadsutbildning

Det finns en rad arbetsmarknadspolitiska program i Sverige, med varierande utbildningsinnehåll. Gemensamt för alla arbetsmarknadspolitiska program är att de riktar sig främst till arbetslösa, och har som mål att stärka den enskildes möjligheter att få eller behålla ett arbete.⁴¹ Utbudet av arbetsmarknadspolitiska program, samt villkor för urval och deltagande i dessa program, styrs av förordning (2000:634) om arbetsmarknadspolitiska program. Som regel är arbetsmarknadspolitiska program endast tillgängliga för arbetssökande som är inskrivna hos Arbetsförmedlingen.

Alla arbetsmarknadspolitiska program är avgiftsfria för deltagaren och finansieras till största del med statliga anslag.⁴² Under tiden man deltar i arbetsmarknadspolitiska åtgärder får man som regel även rätt till någon form av bidrag, vanligtvis i form av aktivitetsstöd eller utvecklingsersättning.

38 Folkbildningsrådet, Årsredovisning 2014

39 SFS 2015:218, 9 §

40 Folkbildningsrådet, Årsredovisning 2014

41 SFS 2000:625, 1 §

42 Många kommuner tillhandahåller också egna arbetsmarknadspolitiska insatser utöver de statligt reglerade arbetsmarknadspolitiska program som erbjuds av Arbetsförmedlingen. Dessa finansieras ofta helt eller delvis med kommunala pengar.

Här ser de finansiella villkoren för deltagare väsentligt annorlunda ut än inom t ex komvux eller folkbildningen. Stöden betalas ut av Försäkringskassan. Av alla arbetsmarknadspolitiska program är det främst arbetsmarknadsutbildning som har ett uttalat utbildningsinnehåll med yrkesinriktning. Arbetspraktik, arbetsträning, arbetslivsintroduktion, m fl, kan även de betraktas som yrkesutbildningar, men utbildningen inom dessa program sker främst informellt, genom det dagliga arbetet.

Arbetsmarknadsutbildningen sker som regel utanför det ordinarie utbildningssystemet. Detta innebär att det är Arbetsförmedlingen som sköter upphandlingen av arbetsmarknadsutbildningar, som anordnas av privata eller offentliga utbildningsanordnare, specifikt för Arbetsförmedlingen. Arbetsförmedlingen samverkar med arbetsgivare och branschorganisationer för att säkerställa att arbetsmarknadsutbildningarna tillgodoser arbetsmarknadens kompetensbehov. Därför varierar utbudet av arbetsmarknadsutbildningar från år till år. Vanligtvis utfärdas ingen examen, eftersom arbetsmarknadsutbildning anordnas utanför det ordinära skolsystemet. Vissa arbetsmarknadsutbildningar ger dock certifiering, ibland i direkt samverkan med branscherna.

En arbetsmarknadspolitisk bedömning görs innan en arbetssökande får chansen att delta i arbetsmarknadsutbildning. En anvisning till arbetsmarknadsutbildning ska vara tidsbegränsad och ska som regel avse längst sex månader. År 2014 hade arbetsmarknadsutbildningen ca 39 400 unika deltagare.⁴³ Antalet deltagare varierar kraftigt från år till år, som följd av både på politiska och konjunkturmässiga svängningar.

Övriga arbetsmarknadspolitiska program med utbildningsinnehåll

Det finns en rad ytterligare arbetsmarknadspolitiska program med utbildningsinnehåll. Dessa inkluderar främst förberedande insatser, utbildningskontrakt och traineejobb. Det förekommer även viss utbildning inom ramen för garantiprogrammen jobb- och utvecklingsgarantin samt jobbgarantin för ungdomar. Gemensamt för alla dessa arbetsmarknadspolitiska åtgärder är att de gör det lättare för arbetslösa att fullfölja utbildning, ofta på gymnasial nivå. Den utbildning som sker i kombination med traineejobb ska vara yrkesinriktad. De övriga insatserna är inte begränsade till yrkesinriktad utbildning.

De utbildningar som förekommer inom ramen för förberedande insatser är av orienterande eller studieförberedande karaktär. De förbereder för vidare studier eller arbetsmarknadspolitiska program, men erbjuder inte yrkesutbildning i sig. Exempel på förberedande utbildning är de studiemotiverande kurser som bedrivs på folkhögskolor på uppdrag av Arbetsförmedlingen. Dessa riktar sig till arbetssökande som saknar slutbetyg från grund- eller gymnasieskolan, och ska motivera och förbereda inför vidare studier.⁴⁴

43 Arbetsförmedlingen, Arbetsmarknadspolitiska program, Årsrapport 2014

44 Arbetsförmedlingen, Förberedande insatser, Faktatabl

Ett utbildningskontrakt är ett kontrakt mellan en arbetssökande, Arbetsförmedlingen och den arbetssökandes hemkommun som ger den arbetssökande möjlighet att slutföra en gymnasieutbildning inom komvux eller på folkhögskola. Ett utbildningskontrakt får utfärdas till den som är mellan 20 och 24 år och är en del av Arbetsförmedlingens samverkan med kommuner i syfte att minska ungdomsarbetslösheten. Om studierna kombineras med andra arbetsmarknadspolitiska program kan den studerande få aktivitetsstöd eller utvecklingsersättning under studietiden.⁴⁵

Traineejobb riktar sig till unga arbetslösa mellan 20 och 24 år, och är ett jobb som kombineras med yrkesinriktade gymnasiestudier. Traineejobb är en typ av anställningsstöd, vilket innebär att arbetsgivare som anställer en trainee får ersättning av Arbetsförmedlingen. Traineejobb erbjuds endast inom välfärdssektorn och inom av Arbetsförmedlingen utsedda bristyrken.⁴⁶ Det förekommer även utbildning inom jobb- och utvecklingsgarantin samt jobbgarantin för ungdomar. Inom dessa garantiprogram kan deltagare bli anvisade till vissa utbildningar, inklusive arbetsmarknadsutbildningar.

Yrkesintroduktionsutbildning

Med yrkesintroduktionsutbildning menar vi den utbildning som sker inom ramen för en anställning, där utbildning utgör en del av anställningsavtalet.⁴⁷ Inom många branscher finns särskilda kollektivavtalade anställningar med utbildningsinnehåll. Dessa har en rad olika namn – lärlingsutbildning, färdigutbildning, yrkesintroduktionsanställning, yrkesutbildningsanställning, m fl. Det som vi kallar yrkesintroduktionsutbildning behöver dock inte ske inom kollektivavtalade anställningsformer.

Anställningar med utbildningsinnehåll kan få statligt stöd, om de uppfyller ett antal krav. De anställningsformer till vilka statligt stöd utgår kallas tillsammans för yrkesintroduktionsanställningar och regleras av förordningen (2013:1157). Hittills har det statliga stödet endast givits till kollektivavtalade anställningar, men framöver ska detta krav tas bort.⁴⁸

I vissa branscher har avtal som är till för unga i behov av färdigutbildning länge funnits. Detta är till exempel fallet inom elbranschen, som sedan länge har haft ett väl etablerat yrkesutbildningsavtal för elektrikerlärlingar. I andra branscher är yrkesintroduktionsavtal nya.

Avtalen skiljer sig åt mellan olika branscher, men den gemensamma tanken är att anställningen ska ha visst utbildningsinnehåll, och att den tid på arbetsplatsen som består av utbildning inte ska vara lönegrundande. De flesta avtalen riktar sig till ungdomar med en avslutad gymnasieexamen som är i behov av yrkespraktik och färdigutbildning, men vissa avtal syftar snarare till att ge ungdomar en chans att prova på ett yrke.⁴⁹

45 Arbetsförmedlingen, Utbildningskontrakt, Faktablad

46 Arbetsförmedlingen, Traineejobb, Faktablad

47 Detta bör inte blandas ihop med gymnasieskolans yrkesintroduktionsprogram.

48 Regeringen, Insatser med anledning av flyktingkrisen

49 Statskontoret, Utvärdering av stöd för yrkesintroduktionsanställningar

Vissa avtal ställer krav på att den anställda ska ha avslutat en viss gymnasial yrkesexamen, andra ställer inga krav på avslutad gymnasieutbildning. Avtalen avser en tidsbegränsad anställning, men i vissa av avtalen övergår en avslutad yrkesintroduktionsanställning automatiskt i en tillsvidareanställning.⁵⁰

Statligt stöd till yrkesintroduktionsanställningar

Sedan början av 2014 har det varit möjligt för arbetsgivare att söka statligt stöd för yrkesintroduktionsanställningar. Det statliga stödet tillkom efter att regeringen såg stor potential i de yrkesintroduktionsavtal som redan hade skapats i många branscher för att hjälpa företag att säkra sitt framtida kompetensbehov samt för att underlätta ungdomars väg till jobb.

Det statliga stödet, som betalas ut av Arbetsförmedlingen, lämnas till anställningar som innehåller minst 15 procent utbildning eller handledning, och där en utbildningsplan mellan arbetsgivare och anställd är upprättad. Lönen ska motsvara den andel av arbetstiden som inte är utbildning eller handledning, och som minst ska den vara 75 procent av lönerna enligt ordinarie kollektivavtal. Stödet riktar sig till dem som saknar relevant yrkeserfarenhet eller som är arbetslösa, och är mellan 15 och 25 år. Anställningarna ska vara i minst sex månader för att få stöd, och stöd lämnas i högst tolv månader.⁵¹

När stödet introducerades hade regeringen 30 000 anställningar per år som målsättning. Hittills har volymerna dock varit mycket blygsamma – till och med den 30 juni 2015 hade 1 432 ungdomar påbörjat en yrkesintroduktionsanställning med stöd, och vid samma tidpunkt hade 1 130 ungdomar en pågående yrkesintroduktionsanställning med statligt stöd.⁵² Tre avtal – de mellan IF Metall och Teknikarbetarna, mellan Kommunal och SKL, och mellan elektrikerförbundet och EIO, står för 83 procent av yrkesintroduktionsanställningarna.⁵³

Yrkeshögskola

icke-akademisk eftergymnasial yrkesutbildning är ett relativt nytt inslag i det svenska utbildningssystemet, som snabbt har expanderat. Kvalificerade yrkesutbildningar har bedrivits sedan 2002, och har sedan dess ersatts av yrkeshögskoleutbildningar, en utbildningsform som skapades 2009. Myndigheten för yrkeshögskolan, MYH, ansvarar för att bevilja tillstånd, fördela resurser, och sköta tillsyn av yrkeshögskoleutbildningar. Yrkeshögskoleutbildningar styrs av yrkeshögskolelagen (2009:128) samt yrkeshögskoleförordningen (2009:130). Yrkeshögskolan är tänkt att samla alla eftergymnasiala, icke-akademiska yrkesutbildningar under en och samma utbildningsform, och ska erbjuda en naturlig väg till vidareutbildning för elever som gått gymnasiets yrkesprogram.

50 Detta för att anställningen betraktas delvis som en utbildning, och man därför ser det som viktigt för den anställde att kunna fullfölja utbildningen.

51 SFS 2013:1157

52 Statskontoret, Utvärdering av stöd för yrkesintroduktionsanställningar

53 Statskontoret, Utvärdering av stöd för yrkesintroduktionsanställningar

De allra flesta utbildningar inom yrkeshögskolan är avgiftsfria, men om en viss utbildning inte får statsbidrag får utbildningsanordnaren ta ut studieavgifter. Alla utbildningar berättigar till studiemedel från CSN, som på Komvux och inom Folkbildningen.

Yrkeshögskolesystemet består av en rad olika offentliga och privata aktörer. År 2014 var det totalt 222 anordnare som bedrev yrkeshögskoleutbildningar, varav 116 privata och 106 offentliga.⁵⁴ De offentliga anordnarna inkluderar statliga högskolor, kommuner och landsting.

År 2014 var det totalt 44 700 elever som gick en yrkeshögskoleutbildning.⁵⁵ Antalet studerande på KY/YH-utbildningar har ökat nästan trefaldigt sedan 2002, då 15 500 elever studerade på KY-utbildningar.⁵⁶

För att en utbildning ska få ingå i yrkeshögskolan krävs det att utbildningen svarar mot behov av kvalificerad arbetskraft som inte tillgodoses av högskolan, eller att den medverkar till att utveckla eller bevara kvalificerat yrkeskunnande inom ett smalt yrkesområde som är av betydelse för individen och samhället.⁵⁷ Dessutom krävs att utbildningsanordnaren kan påvisa ett ramverk för hur samarbete med näringslivet ska ske, samt hur de ska säkra LIA-platser (lärande i arbete) för alla elever. Stöd för att bedriva yrkeshögskoleutbildning söks från MYH. En utbildningsanordnare kan ansöka om att starta högst två utbildningsomgångar, men MYH kan i undantagsfall bevilja extra omgångar. Endast en liten del av alla ansökningar om att bedriva yrkeshögskoleutbildningar beviljas. Under 2014 års ansökningsomgång beviljades 358 av 1 337 ansökningar om att bedriva YH-utbildningar, vilket motsvarar ca en fjärdedel av alla ansökningar.⁵⁸

När MYH beslutar om fördelningen av statsbidraget till yrkeshögskolan skall särskild hänsyn tas till i vilken grad en utbildning svarar mot arbetslivets behov av kvalificerad arbetskraft eller medverkar till att utveckla kvalificerat yrkeskunnande inom ett smalt yrkesområde, samt i vilken grad utbildningen finansieras av arbetslivet.⁵⁹ Medfinansiering från arbetslivet sker oftast genom tid och resurser i form av engagemang i utbildningen på olika sätt. Arbetslivet kan ta emot studiebesök, ställa upp som föreläsare, låna ut maskiner, eller erbjuda LIA-platser.

Utbudet av Yrkeshögskoleutbildningar varierar kontinuerligt med arbetsmarknadens behov. MYH grupperar yrkeshögskoleutbildningar efter 16 utbildningsområden, och de största är vanligtvis ekonomi, administration och försäljning; teknik och tillverkning; samt data/IT. Kurserna på yrkeshögskolan varierar i längd, men de flesta är två år långa. Det finns i nuläget inte möjlighet att läsa enstaka kurser vid yrkeshögskolan.

54 Myndigheten för yrkeshögskolan, Årsrapport 2015

55 Myndigheten för yrkeshögskolan, Årsrapport 2015

56 SCB, Utbildningsstatistisk årsbok, 2003

57 SFS 2009:130

58 <http://www.myh.se/nyhetsrum/nyheter/2015/fler-yh-ansokningar-som-uppfyller-kraven-i-ar>

59 SFS 2009:130, 5 kap 5 §

Kurser inom yrkeshögskolan ger yrkeshögskolepoäng. Ett års heltidsstudier motsvarar 200 yrkeshögskolepoäng, eller yhp. En yrkeshögskoleutbildning kan ge en yrkeshögskoleexamen om den studerande har fått lägst godkänt i alla kurser som ingår i utbildningen, och om utbildningen omfattar minst 200 yhp.⁶⁰ En yrkeshögskoleutbildning kan ge en kvalificerad yrkeshögskoleexamen om den studerande har fått minst godkänt i alla kurser som ingår i utbildningen, utbildningen omfattar minst 400 yhp, minst en fjärdedel av utbildningstiden består av lärande i arbete, LIA, och den studerande har fullgjort ett självständigt examensarbete.⁶¹

För grundläggande behörighet till yrkeshögskolan krävs en gymnasieexamen eller motsvarande. Ofta krävs även särskilda förkunskaper. Enligt lagen kan dessa avse arbetslivserfarenhet, vissa gymnasiekurser, eller andra villkor som betingas av utbildningen. Många yrkeshögskoleutbildningar kräver ett par års arbetslivserfarenhet eller kurser som motsvarar gymnasiets yrkesprogram. Utbildningsanordnarna inom yrkeshögskolan har stor frihet att bestämma särskilda behörighetskrav och vilka urvalsgrunder som ska gälla om antalet sökande är högre än antalet platser på utbildningen. Lagen bestämmer endast att hänsyn ska tas till den sökandes möjlighet att tillgodogöra sig utbildningen. Urvalet ska dock ske antingen på betyg, särskilt prov, tidigare utbildning eller yrkeserfarenhet.⁶² Utbildningsanordnare får dessutom göra undantag från dessa bestämmelser för högst 20 procent av de studerande, om den sökande bedöms kunna tillgodogöra sig utbildningen och därefter utöva det yrke som utbildningen förbereder för.⁶³

Näringslivet har stort inflytande över yrkeshögskoleutbildningarnas utformning och innehåll. I de ledningsgrupper som finns för varje yrkeshögskoleutbildning ska flertalet av alla deltagare vara företrädare för näringslivet.⁶⁴ Dessutom får endast yrkeshögskoleutbildningar med en stark koppling till arbetslivet tillstånd att starta.

Övriga utbildningar under tillsyn från Myndigheten för yrkeshögskolan

Utöver yrkeshögskoleutbildningar ansvarar Myndigheten för yrkeshögskolan även för tillsyn av kompletterande utbildningar, konst- och kulturutbildningar samt tolkutbildningar.

Kompletterande utbildningar är en utbildningsform som fasas ut under 2015-2018. Kompletterande utbildningar har varit ett samlingsbegrepp för fristående gymnasiala eller eftergymnasiala utbildningar som inte passar in i någon annan utbildningsform men som staten ändå stöder på olika sätt. Vissa av utbildningarna överförs till de nya konst- och kulturutbildningarna, och andra överförs till yrkeshögskolan. Under 2015-2018 kommer dock kompletterande utbildningar, konst- och kulturutbildningar samt yrkeshögskoleutbildningar att bedrivas parallellt. År 2014 bedrevs 245 kompletterande utbildningar i landet, som hade totalt 9 570 deltagare.

60 SFS 2009:130, 2 kap 13 §

61 SFS 2009:130, 2 kap 14 §

62 SFS 2009:130, 3 kap. 5-6 §

63 SFS 2009:130, 3 kap. 4 §

64 SFS 2009:130, 4 kap. 4 a §

Konst- och kulturutbildningar, den utbildningsform som ersätter en stor del av de kompletterande utbildningarna, är utbildningar som förbereder för högskoleutbildningar som kan leda fram till konstnärliga examina, som medverkar till att utveckla ett kvalificerat yrkeskunnande inom det konstnärliga eller kulturella området, eller som har ett innehåll som syftar till att bevara eller utveckla kulturarvet.⁶⁵ Konst- och kulturutbildningar är vanligtvis avgiftsbelagda, men många berättigar till studiemedel från CSN, och kan även erhålla statsbidrag som utdelas av MYH. De första konst- och kulturutbildningarna startade hösten 2015.

Det finns tre typer av tolkutbildningar som står under MYHs tillsyn: teckenspråks- och dövblindtolkutbildning, skrivtolkutbildning, och kontakttolkutbildning. Trots att samtliga av dessa tolkutbildningar anordnas av folkhögskolor och studieförbund är det Myndigheten för yrkeshögskolan som utövar tillsyn, prövar frågor om statsbidrag, samt granskar kvaliteten på tolkutbildningarna. Tolkutbildningarna som står under MYHs tillsyn sker i mycket liten skala. Teckenspråks- och dövblindtolkutbildning hade 272 deltagare per termin i genomsnitt 2014. Samma år hade kontakttolkutbildningen i snitt 197 deltagare per delkurs och skrivtolkutbildningen hade endast en handfull deltagare.⁶⁶

Universitet och högskola

De flesta universitet och högskolor i Sverige är statliga. Högskolesystemet är till allra största delen finansierat av statliga medel. De statliga universiteten och högskolorna styrs av högskolelagen (1992:1434), samt högskoleförordningen (1993:100). Regeringen bestämmer vilka typer av examina som får utfärdas, samt vilka examensmål som gäller. Dessa finns med i högskoleförordningen. Universitetskanslersämbetet, UKÄ, ansvarar för examenstillstånd och kvalitetsgranskning på samtliga högskolor, även de som inte är statligt ägda. Myndigheten Universitets- och högskolerådet, UHR, samordnar antagningen till högskolan.

Högskolesystemet i Sverige består främst av högskolor och universitet, både statliga och icke statliga stiftelsehögskolor, men även av konstnärliga högskolor och övriga enskilda utbildningsanordnare. Det finns 16 universitet, 14 högskolor, 5 konstnärliga högskolor och 13 övriga enskilda utbildningsanordnare som bedriver högskoleutbildning i Sverige. Ordet "högskola" används ibland som samlingsnamn för alla dessa utbildningsanordnare och så även här. Skillnaden mellan högskolor och universitet är att forskning och forskarutbildning i första hand bedrivs på universitet. Dock finns många undantag.

Finansieringen av högskolorna styrs av regeringens beslut om takbelopp för olika lärosäten, samt av måtten helårsstudent (hst) och helårsprestation (håp). Varje år beslutar regeringen om hur stort varje lärosätes takbelopp är samt hur stor ersättning utgår per helårsstudent och helårsprestation inom olika utbildningsområden.

⁶⁵ SFS 2013:871, 4 §

⁶⁶ Myndigheten för yrkeshögskolan, Årsrapport 2015

Högskoleutbildning på statliga högskolor ska enligt högskolelagen vara avgiftsfri för svenska studenter. Högskolestudier berättigar till studiemedel från CSN.

Kurser inom högskolan ger högskolepoäng. Ett års heltidsstudier motsvarar 60 högskolepoäng, hp. Högskoleexamina utfärdas på tre olika nivåer: grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå. På grundnivå utfärdas högskoleexamen (120 hp) och kandidatexamen (180 hp). På avancerad nivå utfärdas magisterexamen (60 hp) och masterexamen (120 hp). På forskarnivå utfärdas licentiatexamen (120 hp) och doktorsexamen (240 hp). Alla högskoleexamina kan delas in i tre kategorier: generella examina, yrkesexamina och konstnärliga examina. Det finns drygt 50 yrkesexamina, på både grund- och avancerad nivå.

Utöver möjligheten att läsa program som leder till examen finns även möjlighet att läsa fristående kurser på högskolan. Det går att sammanfoga olika fristående kurser till en examen, om man möter de krav som finns fastställda i examensförordningen.

År 2014 var antalet helårsstudenter på grundnivå och avancerad nivå 295 600. Läsåret 2013/2014 började 87 700 nya studenter på högskolan. Av dessa började 44 procent på fristående kurser, 30 procent på yrkesexamensprogram, och 26 procent på program som leder till en generell examen.⁶⁷ Antalet studerande vid högskolan ökade kraftigt under 1990-talet men har sedan dess stannat av.

För behörighet till högskolan krävs som regel både grundläggande högskolebehörighet och särskild behörighet, så kallad områdesbehörighet. Den grundläggande behörigheten består av antingen en högskoleförberedande gymnasieexamen eller en yrkesförberedande gymnasieexamen med de kurser i svenska och engelska som krävs för en högskoleförberedande examen, eller svensk eller utländsk utbildning som motsvarar detta. Nästan alla program kräver även särskild behörighet. För utbildningar som leder till en yrkesexamen bestämmer UHR vilken särskild behörighet, uttryckt som områdesbehörighet, som ska gälla vid antagning.⁶⁸

När det finns fler sökande än platser görs ett urval baserat på betyg, resultat från högskoleprovet, eller särskilda prov eller arbetslivserfarenhet. Enligt lagstiftning skall platserna på högskolan fördelas till minst en tredjedel på betyg som urvalsgrund, minst en tredjedel på högskoleprov som urvalsgrund och högst en tredjedel på annan urvalsgrund.⁶⁹ En överväldigande majoritet av högskolestudenter antas dock på betyg eller högskoleprov. Den tredje "alternativa" urvalsgrunden används för att tillsätta långt färre än en tredjedel av platserna. Enskilda utbildningsanordnare behöver inte använda sig av dessa regler för behörighet och antagning men de flesta har valt att göra det ändå.

⁶⁷ Universitetskanslersämbetet, Årsrapport 2015

⁶⁸ SFS 1993:100, 7 kap. 10a §

⁶⁹ SFS 1993:100, 7 kap. 13 §

Det är främst lärosätena själva som bestämmer om dimensioneringen av olika utbildningar. Utbildningsutbudet vid högskolor ska dock "svara mot studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov" och lärosäten måste årligen redovisa vilka bedömningar, prioriteringar och behovsanalyser som de har använt sig av vid beslut om utbildningsutbudet.⁷⁰ Regeringen och arbetsmarknaden har, på grund av högskolornas stora självständighet, som regel mycket litet direkt inflytande över dimensioneringen av utbildningar. Undantaget är lärarutbildningen som historiskt sett har reglerats i högre grad än andra högskoleutbildningar och regleras i högre grad än idag.

Förutom särskilda legitimationsyrken – till exempel lärare, läkare och psykolog, som ställer krav på verksamhetsförlagt lärande, allmäntjänstgöring respektive praktisk tjänstgöring – finns inga reglerade krav vad gäller praktik, eller så kallad verksamhetsförlagd utbildning, inom högskolan. Detta gäller även högskolans yrkesexamina. Detta betyder att lärosätena själva bestämmer om en viss utbildning ska innehålla praktik eller inte, och förekomsten av praktik och andra typer av lärande på arbetsplats varierar därför stort mellan olika högskolor. Program som leder till yrkesexamina innehåller dock som regel mer praktik och verksamhetsförlagt utbildning än övriga program. Omfattningen varierar emellertid stort mellan olika högskolor.⁷¹

Privat yrkesutbildning

Utöver de yrkesutbildningar som finansieras helt eller delvis med statliga eller kommunala pengar, finns även privata, avgiftsbelagda yrkesutbildningar, som ofta drivs helt utan statlig tillsyn. Det är dock svårt att få överblick över dessa privata yrkesutbildningar. Statistik eller andra tillförlitliga underlag saknas.

Det finns många olika typer av aktörer som bedriver många olika typer av privata yrkesutbildningar. Vissa har samma eller liknande inriktning och innehåll som offentligt finansierade utbildningar, medan andra är mer unika och saknar motsvarighet inom det offentligt finansierade systemet. Det finns till exempel inga offentligt finansierade kiropraktor- och naprapatutbildningar, och endast mycket begränsade möjligheter att utbilda sig till trafikflygare inom det offentligt finansierade utbildningssystemet. Även MBA-utbildningar, Master of Business Administration, erbjuds nästan enbart som privata, avgiftsbelagda alternativ. Några av de utbildningsanordnare som erbjuder privata yrkesutbildningar är IHM Business School, Naprapathögskolan, och Berghs School of Communications.

Många av aktörerna som anordnar privata yrkesutbildningar bedriver även utbildningar inom ramen för andra utbildningsformer, till exempel yrkeshögskolan, komvux, arbetsmarknadsutbildning och personalutbildning.

70 Regleringsbrev för universitet och högskolor 2015
Högskoleverket, Högskolornas kontaktarbete

Ett fåtal av de privata utbildningarna berättigar till studiemedel från CSN. Normalt sett står de då även under statlig tillsyn.⁷² Andra utbildningar har avtal som tillåter eleverna att få studielån hos privata banker.

Nämnas ska även att viss privat yrkesutbildning sker inom ramen för arbetsmarknadens omställningsförsäkringar, vilka sköts av parternas trygghetsråd, trygghetsfonder och stiftelser, exempelvis TSL och TRS. För omställningsförsäkringarna gäller att den som är berättigad till omställningsstöd ska vara täckt via kollektivavtal samt vara uppsagd på grund av arbetsbrist. – inte slutat på egen begäran eller av andra skäl.⁷³

Personalutbildning

Med personalutbildning menar vi utbildning som helt eller delvis är bekostad av arbetsgivare och som är ämnad för dennes anställda. Inom olika företag och branscher har personalutbildningen många olika namn – fortbildning, kompetensutveckling, verksamhetsutveckling, m m.

Personalutbildning är mycket vanligt i Sverige. I en enkätundersökning från 2012 uppgav 59 procent av den vuxna befolkningen (25-64 år) att de deltagit i någon form av personalutbildning under det senaste året, långt över EU-snittet.⁷⁴ Om vi antar att andelen av den vuxna befolkningen som deltar i personalutbildning är konstant innebär detta ca 2,9 miljoner deltagare i personalutbildning 2014. Personalutbildning är därmed den största utbildningsformen i Sverige, åtminstone sett till antalet deltagare.

Personalutbildning kan bestå av kurser, konferenser, uppdragsutbildning eller annan typ av utbildningsaktivitet. Målet med personalutbildning är vanligtvis att förbättra anställdas arbetsprestation eller ge kompetens som krävs för nya eller utökade arbetsuppgifter.

Det är vanligt att stora företag utvecklar egna utbildningar och kvalifikationer för de anställda. På mindre företag är det vanligt att arbetsgivaren köper personalutbildning från utbildningsföretag eller utbildningsinstitut. Inom vissa branscher finns väl utvecklade kvalifikationssystem och motsvarande utbildningar, som arbetsgivare bekostar för sina anställda.

Personalutbildning bekostas vanligtvis av arbetsgivare själva. Vissa stöd för personalutbildning kan dock sökas av företag och arbetsgivare. T ex stöder Europeiska Sociala Fonden kompetensutvecklingsinsatser. Under åren 2007-2013 gick stöd till mer än 400 000 individer och drygt 2 000 projekt i Sverige. Insatserna riktades dels till redan anställda, för att ge dem bättre förutsättningar att möta framtidens arbetsliv, dels till personer som står långt ifrån ett arbete, så att de kan öka sina möjligheter att komma in på och stanna kvar på arbetsmarknaden.⁷⁵

72 SFS 2000:655, 1 kap. 4 §

73 SOU 2002:59

74 SCB, Vuxnas deltagande i utbildning

75 <http://www.esf.se>

Trots att personalutbildning innebär en investering i ett företags personal gör gällande skatte- och redovisningslagstiftning, liksom den praxis som existerar inom området, att privata företags satsningar på kompetensutveckling, utom i undantagsfall, betraktas som investeringar överhuvudtaget. Möjligheten att i dag redovisa värdet av ett företags investeringar i utbildning av personal som en tillgång i balansräkningen är starkt begränsad. Därmed kan inte heller avskrivningar göras för kompetensinvesteringar.⁷⁶ Därtill saknas i princip skattemässiga eller andra finansieringsstöd för företagspecifik utbildning. Detta är anmärkningsvärt med tanke på betydelsen av medarbetarnas kompetens för företagets konkurrenskraft och tillväxt.

Uppdragsutbildning

Den personalutbildning som sker på högskolan, folkhögskolan och yrkeshögskolan kallas vanligtvis uppdragsutbildning. Den anordnas på uppdrag av en arbetsgivare som själv utser utbildningens deltagare och betalar för den.

Det finns även viss uppdragsutbildning som inte är personalutbildning. Denna får endast beställas av myndigheter, kommuner eller landsting, och avser då främst utbildningar som behövs av arbetsmarknadsskäl. Exempel på denna typ av uppdragsutbildning är de studiemotiverande kurser som anordnas för arbetslösa på folkhögskolor på uppdrag av Arbetsförmedlingen.

Det är svårt att få en överblick över den personalutbildning som bedrivs på högskolor, folkhögskolor och yrkeshögskolor. Detta beror dels på att informationsinsamlingen ofta är otillräcklig eller saknas, dels på att det råder otydlighet kring vilken utbildning som räknas som uppdragsutbildning. Dessutom avser viss uppdragsutbildning annan utbildning än personalutbildning.

Uppdragsutbildningen på högskolor bedrivs både som poänggivande och icke poänggivande kurser. UKÄ samlar endast in statistik kring den poänggivande uppdragsutbildningen och även om den största delen av all uppdragsutbildning inom högskolan troligen avser personalutbildning är det möjligt att en viss del av uppdragsutbildningen avser annan utbildning. De uppgifter som UKÄ tillhandahåller om uppdragsutbildningen inom högskolan bör därför endast ses som ett ungefärligt mått på personalutbildningen inom högskolan. Under kalenderåret 2014 uppgick den poänggivande uppdragsutbildningen till knappt 7 600 helårsstudenter (motsvarande ett läsårs heltidsstudier) totalt, på samtliga utbildningsnivåer.⁷⁷

Det saknas statistik över omfattningen av uppdragsutbildningen inom yrkeshögskolan. Den statistik som finns tillgänglig angående uppdragsutbildning som bedrivs på folkhögskolan tyder på att denna mestadels består av utbildning som anordnas på uppdrag av statliga myndigheter, kom-

⁷⁶ Den lag som styr detta område är Årsredovisningslagen. Denna lag är en ramlag som fylls ut med i praktiken tvingande rekommendationer från Bokföringsnämnden.

⁷⁷ <http://www.uka.se/statistik--uppfoljning/statistikdatabas-om-hogskolan/utbildning-pa-grundniva-och-avancerad-niva.html>

muner eller landsting. Uppdragsutbildningen på folkhögskolor består alltså mestadels av annan utbildning än personalutbildning.

Informellt lärande

Informellt lärande är det lärande som sker i samband med dagliga aktiviteter, både på jobbet och på fritiden, som inte är strukturerat och som sker utan lärare eller handledare. Det informella lärandet sker ibland utan avsikt av att lära.

Det informella lärandet kan inte avgränsas – det sker spontant, överallt och hela tiden. Därför är det också oerhört svårt, om inte omöjligt, att mäta.⁷⁸ Det är inte kopplat till särskilda institutioner och sker både på egen hand och i grupp. Exempel på det informella lärandet är det lärande som sker på arbetsplatsen, genom deltagande i ideella organisationer, genom eget företagande, fackligt engagemang eller självstudier. Det informella lärandet sker även i hemmet, genom deltagande i kulturaktiviteter, idrottsaktiviteter, m m.

Det informella lärandet är, trots att det är svårt att mäta och avgränsa, mycket viktigt för att utveckla yrkeskompetens. Hur bra yrkesutbildning än må vara återstår alltid vissa kunskaper och förmågor att inhämta i arbetslivet och på fritiden, utan lärare eller handledare. Ansvarsförmåga, ledarskapsförmåga och initiativförmåga är endast några exempel på förmågor som ofta utvecklas utanför såväl formella som icke-formella utbildningssammanhang. Omdömeskunskap likaså förvärvas i huvudsak genom erfarenhet och reflektion över handlande. Vissa formella och icke-formella yrkesutbildningar ger goda möjligheter till att utveckla omdömeskunskap men dessa utbildningar kan aldrig ersätta de lärdomar vi drar av övriga livserfarenheter, införskaffade både genom yrkesverksamhet och fritidsverksamhet.

Sammanfattning

Yrkesutbildningssystemet är komplext. Det omfattar många aktörer och utbildningsformer, och sträcker sig långt utöver det offentligt finansierade utbildningssystemet. Efter att ha kartlagt de olika yrkesutbildningsmöjligheter som finns i Sverige idag kan vi göra ett par inledande sammanfattande observationer.

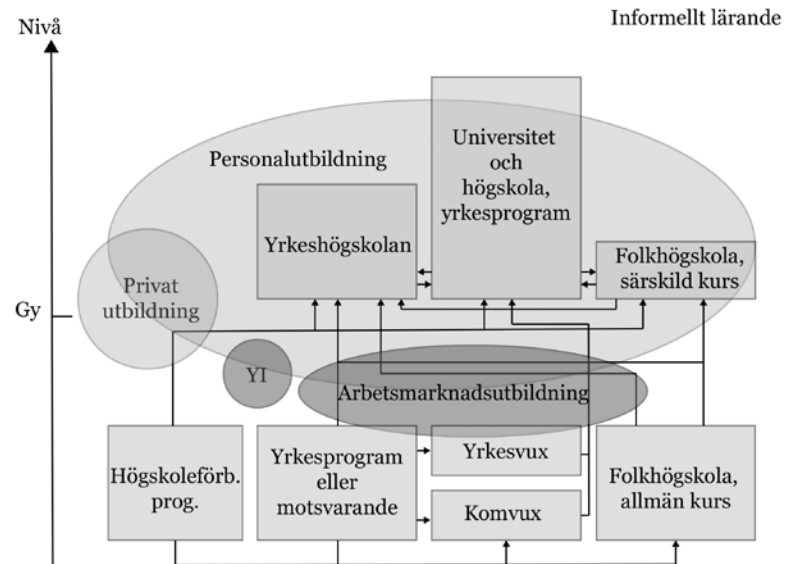
Yrkesutbildningssystemet, särskilt i jämförelse det akademiskt inriktade utbildningssystemet, framstår som ett oordnat system. Det saknar struktur. Det gäller såväl offentligt finansierade och reglerade yrkesutbildningar som systemet i sin helhet.

Det är intressant att jämföra en akademisk utbildningsväg med en yrkesinriktad utbildningsväg. Den akademiska utbildningsvägen går från gymnasieskolans högskoleförberedande program till högskolans grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå. Den bygger på tydliga steg, där varje steg ger kvalifikationer och behörighet till nästa nivå. Systemet är överblickbart och tydligt.

⁷⁸ SCB, Vuxnas deltagande i utbildning

Yrkesutbildningssystemet, däremot, är mer komplext, och vägarna igenom det mer snåriga. Det finns en rad olika utbildningsformer med olika utbildningsinnehåll och villkor. Antagningskrav och studiefinansiering skiljer sig åt. Det är ofta oklart hur olika utbildningar förhåller sig till varandra nivåmässigt och innehållsmässigt. I figuren nedan ges en översikt av det svenska yrkesutbildningssystemet.

Figur 1. Det svenska yrkesutbildningssystemet

De fyrkantiga boxarna representerar det offentligt finansierade utbildningsväsendet. De mellanliggande figurerna representerar de offentligt finansierade utbildningsformerna som inte brukar räknas in i utbildningsväsendet. Övriga figurer representerar privata utbildningar och personalutbildning.

Boxarna längst ned representerar utbildning på gymnasial nivå. På nästa, delvis överlappande nivå ligger yrkesintroduktionsutbildningar (YI) och arbetsmarknadsutbildningar. Därefter kommer den eftergymnasiala yrkesutbildningen, i form av yrkehögskola, yrkesprogram vid universitet och högskola, och särskilda kurser på folkhögskola. En fullständig gymnasieexamen är en förutsättning för behörighet till alla dessa. Privat yrkesutbildning och personalutbildning finns också på den eftergymnasiala nivån, men även på lägre nivå. Det informella lärandet sker på alla nivåer i systemet.

Pilarna i figuren föreställer de övergångar mellan utbildningsformer som är möjliga. De har endast dragits mellan de utbildningsformer som utgör en del av det offentliga utbildningsväsendet, eftersom det främst är dessa utbildningsformer som har formella antagnings- och behörighetskrav.

Ibland är vägarna som leder både till och från yrkesutbildningar onödigt långa och svårframkomliga, och ibland leder de inte vidare till nya utbildningsmöjligheter. Vi återkommer till detta problem i senare kapitel. Vägarna till och från övriga utbildningsformer, utanför det offentligt finansierade utbildningsväsendet, är inte lika hårt styrda av behörighets- och antagningskrav. Dessa vägar är därför många fler än de vägar som illustreras av pilarna ovan.

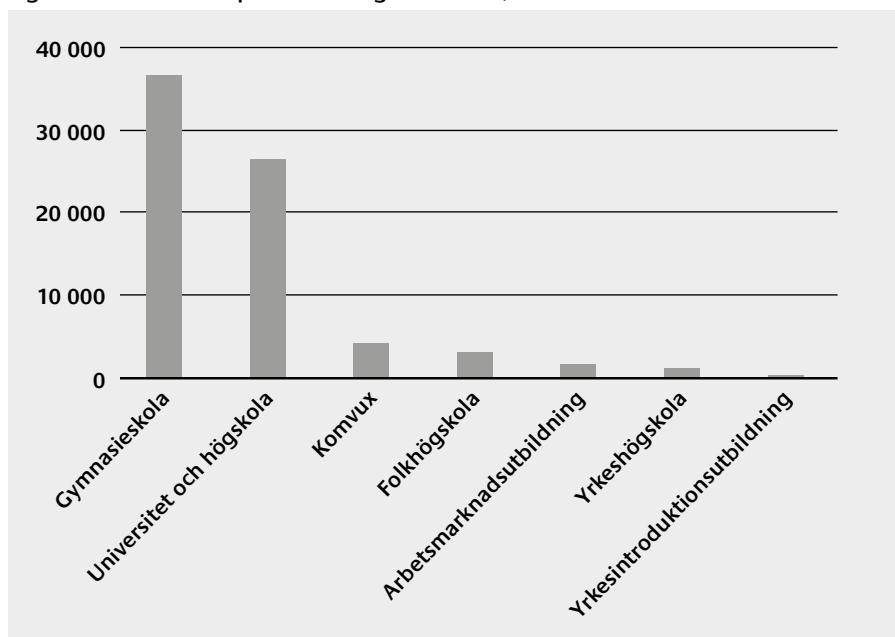
Slående för yrkesutbildningssystemet är att så många av de yrkesutbildningsformer som beskrivs i detta kapitel är resultatet av relativt nya reformer och satsningar. Detta är fallet med t ex den gymnasiala lärlingsutbildningen, yrkehögskolan, gymnasieingenjörsexamen, yrkesintroduktionsanställning och yrkesvux. En kartläggning av yrkesutbildningssystemet i Sverige hade sett väldigt annorlunda ut bara för tio år sedan. Denna utvidgning av utbildningsformer har följts av en uppsjö av riktade statliga stöd till särskilda yrkesutbildningsåtgärder. Bara inom det kommunalt finansierade skolväsendet finns ett stort antal riktade statliga stöd som kommuner, utbildningsanordnare och arbetsplatser kan söka.

Att försöka få en överblick över yrkesutbildningssystemet är, som redan konstaterats, svårt. Olika utbildningsanordnare mäter elevalymer och deltagare på olika sätt, och samlar in och redovisar statistik om detta i varierande grad. Särskilt svårt är det att få en uppfattning om i vilken omfattning privata yrkesutbildningar bedrivs. En kartläggning av detta behövs.

Vi har, trots svårigheten med ojämförbar statistik, försökt att ange antal deltagare inom de olika yrkesutbildningsformerna, för att ge en uppfattning om de olika utbildningarnas omfattning. Siffrorna är dock inte direkt jämförbara, då vissa elevantal redovisas i antal deltagare per år, andra i genomsnittliga deltagare per termin och andra i helårsekvivalenter. En sammanställning av dessa siffror går att hitta i bilagan till denna rapport.

Ett annat sätt att försöka få en helhetsuppfattning om yrkesutbildningssystemet är att jämföra utbildningsformernas totala kostnader. Även här är det dock svårt att sammanställa uppgifter. Det saknas sammanfattande statistik om omfattningen på och kostnaderna för yrkesutbildningssystemet. Ett försök visas nedan, dock endast för den offentligt finansierade utbildningen. Det saknas helt statistik om den privata yrkesutbildningens totala kostnader.

Figur 2. Total kostnad per utbildningsform 2014, mkr

Källa: SCB, Arbetsförmedlingen, Riksrevisionen

Denna figur skall tolkas med försiktighet. För det första är de yrkesinriktade och högskoleförberedande programmen och kurserna sammanslagna inom gymnasieskolan, högskolan och komvux. Kostnaden för de yrkesinriktade utbildningarna inom dessa utbildningsformer är därför mycket lägre än vad som anges här. En grov uppskattning av hur mycket yrkesutbildningarna kostar kan göras om man tar hänsyn till den andel av alla elever inom vardera utbildningsform går en yrkesinriktad utbildning, d v s knappt 30 procent på gymnasieskolan, runt 30 procent på högskolan och runt 15 procent på komvux. Vad gäller folkhögskolan är andelen elever som går yrkesutbildningar svårare att bedöma. Likväl betyder detta att gymnasieskolans yrkesprogram och yrkesprogrammen på högskolan dominerar stor vad gäller offentligt stöd.

Anmärkningsvärt är att kostnaden för yrkeshögskolan är så pass liten i jämförelse med övriga utbildningsformer. Arbetsmarknadsutbildningar, som ofta är mer begränsade i omfattning än yrkeshögskoleutbildningar, hade något färre deltagare än yrkeshögskoleutbildningar år 2014. Trots detta kostade arbetsmarknadsutbildningarna mer än yrkeshögskoleutbildningarna. Anmärkningsvärt är även att universitets- och högskoleutbildning kostar ca tjugo gånger mer årligen än yrkeshögskoleutbildningar. Ur ett samhällsperspektiv kan man ifrågasätta om detta är den mest resurseffektiva fördelningen av statligt stöd till eftergymnasial utbildning.

En stor statlig kostnad som inte inkluderas i figuren ovan är de stöd som deltagare i olika utbildningar ofta har rätt till. De flesta offentligt finansierade yrkesutbildningsformer berättigar till någon form av studiemedel eller studiestöd från CSN. Kostnaden för dessa bidrag (exklusive lån), uppgick till 18,5 miljarder under 2014.⁷⁹ Detta inkluderar alla utbildningsformer, inte bara de yrkesinriktade. Arbetsmarknadsutbildning berättigar vanligtvis till en annan form av stöd, i form av aktivitetsersättning eller utvecklingsersättning. År 2014 betalades 14,5 miljarder kronor ut i aktivitetsstöd och utvecklingsersättning. Återigen inkluderar detta stöd till deltagare i alla olika arbetsmarknadspolitiska program och inte enbart arbetsmarknadsutbildning.⁸⁰

79 http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Utbildning-och-forskning/Befolkningens-utbildning/Kostnader-for-utbildningsvasendet/9905/9912/154810/

80 http://www.forsakringskassan.se/statistik/statistik_och_analys2/ovrigaersatt/aktivitetsstod

3. Yrkesutbildningens irrvägar

Yrkesutbildningarna har fått allt större uppmärksamhet från politiskt håll under senare år. Ett stort antal reformer har också genomförts. Likväl tyder mycket på att svensk yrkesutbildning utmärks av en rad irrvägar.

Baserat på den kartläggning som gjorts av yrkesutbildningens olika utbildningsformer kommer vi i detta kapitel att analysera systemet i sin helhet utifrån de frågeställningar som nämndes inledningsvis: hur yrkesutbildningssystemet är utformat och finansierat; om det möjliggör och underlättar individens yrkesval och yrkeskarriär; och om det tillgodoser arbetsmarknadens kompetensbehov.

Vi strukturerar analysen under följande rubriker:

- Ett underordnat system
- Försvårade yrkesval och omval
- Otillräcklig arbetslivsanknytning

Ett underordnat system

I detta avsnitt analyserar vi de politiska och ekonomiska förutsättningar som styr yrkesutbildningen. Vi konstaterar att dessa förutsättningar ofta är ogynnsamma och ofta sämre än förutsättningarna för mer teoretiska eller akademiska utbildningar.

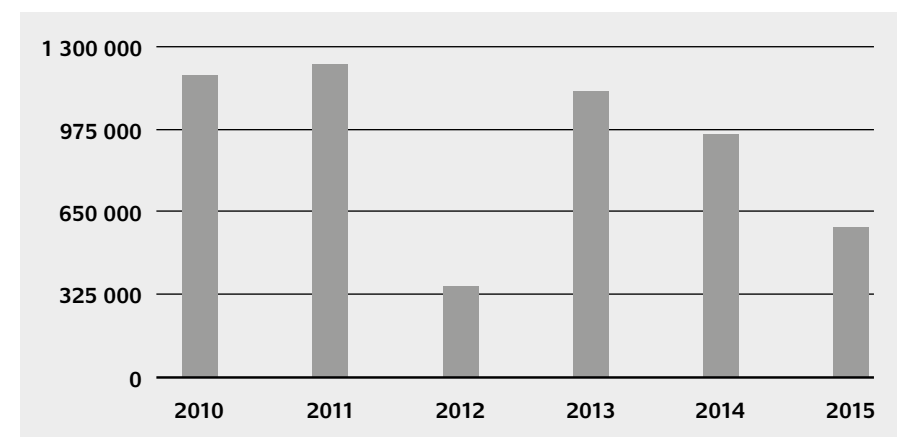
Kortsiktighet och konjunkturberoende satsningar

Yrkesutbildningssystemet präglas till stor del av kortsiktighet och konjunkturberoende satsningar. En del av kortsiktigheten inom yrkesutbildningen beror på att yrkesutbildningar ofta har drag av arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Dessa är utsatta både för stora politiska och konjunkturmässiga svängningar. Kortsiktigheten beror även på att yrkesutbildningar ska svara mot arbetsmarknadens ständigt förändrande kompetensbehov. För att göra detta krävs att utbildningsutbudet ständigt omprövas. En del av kortsiktigheten och föränderligheten inom yrkesutbildningssystemet är därför ofrånkomlig, om yrkesutbildningen ska utformas i enlighet med arbetsmarknadens kompetensbehov. Samtidigt är ett väl fungerande yrkesutbildningssystem något som behövs i alla konjunkturlägen.

Yrkesvux är den yrkesutbildningssatsning som, förutom arbetsmarknadsutbildningen, har flest drag av en arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Yrkesvux-satsningen var från början tänkt att vara just en lågkonjunkturlösning som så småningom skulle fasas ut, men den har sedan förlängts. Anslagen

till yrkesvux har varierat kraftigt från år till år, som visas nedan. Eftersom många av de yrkesinriktade utbildningarna som anordnas inom komvux är helt beroende av det statliga stödet, som söks årligen, har antalet platser på yrkesvux också varierat kraftigt. Den arbetsmarknadspolitiska prägeln på yrkesvux har bidragit till ett kraftigt varierande statligt stöd och att utbildningsutbudet inte har kunnat planeras för mer än ett år i taget. Det är sällan mer teoretiskt inriktade utbildningar får utstå sådana kraftiga variationer i statligt stöd. Detta trots att yrkesinriktade utbildningar ofta kräver stora investeringar i maskiner och material och därför har särskilt stort behov av långsiktig och stabil finansiering. Yrkesinriktad utbildning inom komvux är, som vi skall se senare, en oerhört viktig del av yrkesutbildningssystemet, eftersom det är den enda utbildningsform som ger vuxna tillträde till gymnasial yrkesutbildning. Att det statliga stödet för yrkesinriktad vuxenutbildning introducerades så sent som 2009, och har varierat så kraftigt sedan dess, är talande för synen på yrkesutbildning i Sverige.

Figur 3. Anslagsutveckling yrkesinriktad utbildning för vuxna, tkr⁸¹

Källa: Skolverkets regleringsbrev 2010-2015

Yrkehögskolan präglas av en annan typ av kortsiktighet än satsningen på yrkesvux. För närvarande kan utbildningsanordnare endast söka tillstånd från MYH för att starta två utbildningsomgångar i rad, sedan måste ett nytt tillstånd sökas. Utbildningsutbudet inom yrkehögskolan förändras därför hela tiden vilket gör det svårt både för utbildningsanordnare, elever och arbetsgivare att planera inför framtiden. Till viss del är dessa kortsiktiga planeringsramar befogade av arbetsmarknadens föränderliga kompetensbehov. Samtidigt är vissa arbetsmarknadsbehov stabila och förutsägbara, och det borde vara möjligt för vissa yrkehögskoleutbildningar, som tillgodoser dessa behov, att beviljas tillstånd för fler utbildningsomgångar samtidigt.

⁸¹ Inklusivt yrkesutbildning inom sårux, lärlingsutbildning för vuxna samt bidrag till utbildning som kombineras med traineejobb

Även arbetsmarknadsutbildningen varierar stort i omfattning. Denna variation är förstås delvis naturlig och ofrånkomlig i och med att de riktar sig till arbetssökande och antalet arbetssökande varierar kraftigt beroende på konjunkturläge. Men arbetsmarknadspolitiken är även starkt politiskt betingad. Vid en undersökning av hur antalet personer som deltar i arbetsmarknadsutbildning har varierat de senaste åren blir det tydligt att antalet deltagare inte svarar mot antalet arbetslösa i befolkningen. Antalet deltagare i arbetsmarknadsutbildning var högt under krisåren i början på 90-talet, med 56 300 deltagare år 1991 och 86 300 deltagare året därefter, men under krisåren 2008 och 2009 var arbetsmarknadsutbildningen nere på historiskt låga nivåer, med i snitt 9 600 deltagare per år.⁸²

Brist på tydlig progression och otydlighet kring icke-akademiska yrkeskvalifikationer

Formell utbildning leder ofta till kvalifikationer eller intyg på vad en elev har studerat eller vad en elev har för kompetens vid lärandeprocessens slut. Viktigt för kvalifikationer, och särskilt för yrkesutbildningskvalifikationer, är att de är erkända och respekterade av arbetsgivare. Medan de akademiskt inriktade kvalifikationerna ofta är välkända och internationellt gångbara, ligger yrkeskvalifikationerna långt efter. För att yrkesutbildningar ska kunna bedrivas under samma förutsättningar som övriga utbildningar krävs att de kvalifikationer som erbjuds inom yrkesutbildningssystemet är erkända av arbetsgivare och tillåter jämförelse av olika yrkesutbildningar. Detta gäller även för yrkesutbildningar som bedrivs utanför det formella utbildningssystemet och som i nuläget sällan ger formella kvalifikationer. Sådana kvalifikationer är nödvändiga både för att kunna jämföra akademiska och yrkesinriktade kvalifikationer, för att individer ska vilja investera i yrkesutbildning och för att arbetsgivare lättare ska kunna uttrycka sina kompetenskrav samt hitta rätt personer att anställa.

Inom det akademiskt inriktade utbildningssystemet finns en tydlig progression vad gäller utbildningsmöjligheter. Grundskolan leder till gymnasieskolans teoretiska program, vilka naturligt leder vidare till högskolan. Inom högskolan är utbildningar tydligt indelade i grundläggande nivå, avancerad nivå och forskningsnivå. För att komma vidare till nästa utbildningsnivå krävs att utbildningen på föregående nivå har klarats av. Detta ger klarhet kring nivån på olika utbildningar, kring vad som krävs för behörighet och antagning och kring möjligheterna att vidareutbilda sig inom ett visst område. Bologna-processen har dessutom inneburit att den högre utbildningen i 47 europeiska länder är jämförbar. Den högre utbildningen är indelad i ECTS-poäng,⁸³ som gör akademiska kvalifikationer gångbara i alla länder som använder samma kvalifikationssystem samt möjliggör överföring och tillgodoräknande av akademiska meriter.

Denna tydlighet saknas inom yrkesutbildningssystemet. En betydande del av yrkesutbildningen sker utanför formella utbildningsinstitutioner och ger därför ofta inte reglerade och välkända

⁸² Johansson (2015)

⁸³ European Credit Transfer System

yrkeskvalifikationer. Det finns en mängd branschägda kvalifikationer, men de är svåra att jämföra branscher emellan samt med andra kvalifikationer. Vanligtvis är inte heller dessa internationellt gångbara.

För den som vill välja yrkesutbildning innebär detta ett problem. Det skapar osäkerhet och otydlighet kring yrkesutbildningarnas nivå, samt vilka kompetenser som arbetsgivare kräver. OECD har lyft fram just detta som ett centralt problem för yrkesutbildningssystem i samtliga OECD-länder.⁸⁴ För att yrkesutbildning ska vara ett attraktivt, likvärdigt alternativ till akademisk utbildning krävs starka och erkända kvalifikationer inom yrkesområdet, kvalifikationer som erkänner mer än bara formella yrkesutbildningar. För att övergången mellan olika utbildningar ska vara tydlig och för att både individer och arbetsgivare ska förstå värdet av yrkesutbildning, krävs en tydlig nomenklatur i yrkesutbildningssystemet samt klarhet kring nivåplacering av yrkeskvalifikationer.

Det finns stor potential för att förtydliga och stärka yrkeskvalifikationer. Vissa åtgärder är redan vidtagna för att åstadkomma detta. Till exempel har man inom Europa påbörjat arbetet med att införa ECVET-poäng, yrkesutbildningarnas motsvarighet till högskolans ECTS-poäng, genom Köpenhamnsprocessen, yrkesutbildningens motsvarighet till Bologna-processen. Dessa ska införas för yrkesutbildningar i Europa, för att möjliggöra meritöverföring mellan olika europeiska länder och tillåta jämförelser mellan olika yrkesutbildningar. Arbetet med ECVET i Sverige är påbörjat men det är fortfarande nästintill oanvänt inom yrkeshögskolan.⁸⁵

Det är talande att satsningen och implementeringen av ECVET kommer så långt efter motsvarande satsningar inom det akademiska utbildningsområdet. Just nu pågår även stora satsningar på den svenska referensramen för kvalifikationer, SeQF, som kommer att kunna synliggöra och stärka yrkeskvalifikationer. SeQF skulle – förutsatt att terminologin och begreppen klargörs – även kunna bringa ordning i myriaden av yrkesutbildningsformer och hur de förhåller sig nivåmässigt till varandra. Denna referensram har stor potential att genom nivåplacering av olika utbildningar och kvalifikationer ge klarhet inom yrkesutbildningssystemet och erbjuda ett verktyg för att jämföra kvalifikationer från den akademiska världen och kvalifikationer som har skaffats via yrkesutbildning eller yrkeserfarenhet. Detta skulle bidra till att likvärdiga kvalifikationer, oavsett hur de har skaffats, värderas lika högt och skulle med all säkerhet gynna yrkeskvalifikationer och yrkeserfarenhet gentemot de mer välkända och etablerade akademiska kvalifikationerna. Reglerade kvalifikationer enar yrkesutbildningssystemet och motverkar uppkomsten ett svåröverskådligt utbud av olika, ojämförbara yrkeskvalifikationer.

Än så länge har endast kvalifikationer som erbjuds inom det offentliga utbildningsväsendet fastställts, dessa visas på nästa sida.

⁸⁴ OECD (2014)

⁸⁵ Myndigheten för yrkeshögskolan, Yrkeshögskolan och internationalisering

Tabell 2. Översikt över kvalifikationsnivåer för det offentliga utbildningsväsendet

SEQF-NIVÅ OCH FÖRFATTNINGSREGLERADE KVALIFIKATIONER	
1.	Slutbetyg från grundskolan Slutbetyg från särskild utbildning för vuxna på grundläggande nivå
2.	Slutbetyg från grundskolan eller från specialskolan Slutbetyg från kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå Gymnasiesärskolebevis från gymnasieskolan eller från särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå Betyg från utbildning i svenska för invandrare kurs D eller motsvarande utbildning som bedrivs vid folkhögskola
3.	Inga författningsreglerade kvalifikationer
4.	Gymnasiexamen eller fullständigt slutbetyg från gymnasieskolans nationella eller specialutformade program Gymnasiexamen eller slutbetyg från kommunal vuxenutbildning
5.	Gymnasiingenjörsexamen från gymnasieskolan Yrkeshögskoleexamen (under utredning)
6.	Högskoleexamina på grundnivå Kvalificerad yrkeshögskoleexamen (under utredning)
7.	Högskoleexamina på avancerad nivå
8.	Högskoleexamina på forskarnivå

Källa: <https://www.seqf.se/sv/Sa-funkar-det/Kvalifikationer1/Forteckning-over-kvalifikationsnivaerna/>

Det har beslutats att högskolan inte ska ha monopol på de högre nivåerna (6, 7 och 8) i SeQF-skalan. Yrkesutbildningar kan därför i teorin bedrivas på samma SeQF-nivå som högskoleutbildningar, vilket möjliggör att yrkeskvalifikationer och akademiska kvalifikationer kan likställas även på de högsta nivåerna i skalan. Detta signalerar värdet av andra utbildningstyper och kvalifikationer än de som erbjuds inom högskolevärlden och möjliggör en uppgradering av yrkeskompetens som införskaffas genom yrkesverksamhet och yrkesutbildning gentemot akademiska kvalifikationer. Som tabellen ovan visar finns dock inga offentligt finansierade icke-akademiska yrkesutbildningar på nivå 7 och 8 i SeQF-skalan.

Prioritering av teoretisk utbildning framför yrkesutbildning

Att förutsättningarna att bedriva yrkesutbildning är sämre än de förutsättningar som styr teoretiskt inriktad utbildning är ibland direkt synligt genom att teoretiska utbildningsalternativ prioriteras framför jämförbara yrkesutbildningsalternativ, även när dessa bedrivs inom samma utbildningsform.

Inom vuxenutbildningen finns för närvarande rätt till viss teoretisk utbildning men ingen rätt att läsa yrkesinriktade kurser. Medan yrkesprogrammets elever har en lagstadgad rätt att läsa de kurser som krävs för grundläggande högskolebehörighet, och mycket god möjlighet att läsa de kurser som krävs för särskild behörighet till högskolan, har eleverna som gått högskoleförberedande program för närvarande ingen rätt till – och ofta heller ingen som helst möjlighet – att läsa yrkesinriktade kurser inom vuxenutbildningen (mer om detta följer senare).

Ett annat exempel på prioritering av mer akademisk utbildning framför mer praktisk utbildning är att yrkeshögskolan enligt lag inte får bedriva sådana utbildningar som konkurrerar med högskoleutbildningar. Däremot förefaller högskolan ha rätt att bedriva utbildningar som lika gärna skulle kunna, och kanske hellre, ligga inom yrkeshögskolan. För att en utbildning ska få ingå i yrkeshögskolan krävs att den "svarar mot behov av kvalificerad arbetskraft i arbetslivet som inte tillgodoses genom en utbildning enligt högskolelagen".⁸⁶ Det kan vara önskvärt att det ska finnas en tydlig skillnad mellan yrkeshögskoleutbildningar och högskoleutbildningar men om en yrkeshögskoleutbildning tillgodoser ett arbetsmarknadsbehov lika effektivt, eller bättre, som en högskoleutbildning är det anmärkningsvärt att en sådan utbildning inte enligt lag får anordnas. Likaså borde mer praktiskt inriktade utbildningar inom högskolan överföras till yrkeshögskolan.

Till viss grad är en politisk prioritering av teoretisk utbildning förståelig. Till exempel bör vissa kunskaper i svenska, engelska och matematik betraktas som grundläggande krav på arbetsmarknaden, oavsett yrkesinriktning. Det är därför inte konstigt att rätten att läsa de kurser som krävs för grundläggande högskolebehörighet bejakas för de elever som gått yrkesinriktade program på gymnasiet.

Problemet är att de generiska praktiska kunskaperna, som inhämtas och prövas främst genom praktik och arbetsplatsförlagt lärande, glöms bort. Dessa kunskaper, även de grundläggande krav på arbetsmarknaden, värderas mycket högt av arbetsgivare. Att få tillgång till yrkesutbildning med inslag av praktik och arbetsplatsförlagt lärande bör därför vara lika självklart som att kunna läsa kurser i svenska, engelska och matte. I nuläget nedprioriteras och undervärderas dock dessa kunskaper och inlärningsformer i utbildningssystemet vilket leder till ett underläge för yrkesutbildningen gentemot mer akademisk utbildning. I de två ovanstående exemplen har undervärderingen av yrkesutbildningen gått så långt att den är lagstadgad.

Sammanfattning

Medvetet eller omedvetet har de politiska satsningar som har format yrkesutbildningssystemet skapat ett underordnat system. Många av de reformer som har skett inom yrkesutbildningsområdet de senaste åren, har skapat bättre förutsättningar för yrkesutbildningarna men det är talande att dessa reformer ofta kommer långt efter liknande reformer riktade mot teoretiska, mer akademiskt inriktade utbildningsalternativ. Tecken på att yrkesutbildningarna är eftersatta kvarstår. Detta syns i

yrkesutbildningarnas brist på tydliga och erkända kvalifikationer, i bristen på långsiktighet och stabil finansiering och i de förordningar som styr yrkesutbildningarna.

Försvårade yrkesval och omval

Ett väl fungerande yrkesutbildningssystem bör underlätta yrkesval och möjliggöra omval. Att byta till en yrkesutbildning efter en teoretisk utbildning, eller tvärtom, måste vara möjligt. Annars väljs yrkesutbildningar bort för att de upplevs som återvändsgränder och tillträdet begränsas eftersom individer med teoretisk utbildningsbakgrund inte antas till utbildningen. För att underlätta val av yrkesutbildning och göra dessa val mer attraktiva krävs därför utbildningsformer som erbjuder behörighetsgivande och förberedande yrkesutbildning samt tillåter komplettering och validering av tidigare kunskaper. Dessutom krävs flexibilitet i antagnings- och behörighetskrav, och ett utbildningsutbud som erbjuder både grundläggande yrkesutbildning och yrkesspecialisering för ungdomar såväl som för vuxna. Yrkesutbildningssystemet, som det är utformat idag, saknar många av dessa möjligheter.

Gymnasiala yrkesprogramms onödiga återvändsgränder

I gymnasiet yrkesprogram ingår inte längre automatiskt de kurser som krävs för grundläggande högskolebehörighet. Gymnasiets yrkesprogram inkluderar dessutom sällan de ytterligare kurser som krävs för särskild behörighet till olika högskoleutbildningar. Det är därför svårt att gå direkt från gymnasiet yrkesprogram vidare till högskolan.

Oftast är övergången till yrkeshögskolan lättare men även här finns behörighetskrav som kan göra övergången svår, trots att yrkeshögskolan är tänkt att erbjuda ett naturligt eftergymnasialt utbildningsalternativ för denna grupp elever. En genomgång av de antagningskrav som utbildningsanordnare ställer visar att mer än en tredjedel av alla YH-utbildningar år 2011-2013 ställde krav på förkunskaper som inte längre ingår per automatik på yrkesprogrammen.⁸⁷ Vanligast var att utbildningarna ställer krav på Svenska B/2 och/eller Matematik B/2. Det framgår även att nästan hälften av alla utbildningar inom yrkeshögskolan under 2013 ställde krav på arbetslivserfarenhet. Endast sju procent av utbildningarna 2013 ställde inga särskilda förkunskapskrav utöver en gymnasieexamen.⁸⁸ För att komma in på yrkeshögskolan måste många yrkesprogramselever först skaffa sig arbetslivserfarenhet eller läsa in kurser i svenska, matematik eller engelska som inte ingick i deras yrkesprogram.

Att gymnasiet yrkesprogram inte ger de teoretiska förkunskaper som ofta krävs för yrkeshögskoleutbildning är problematiskt. Det är uppenbarligen inte bara akademiker som behöver de kunskaper i svenska och matematik som motsvarar Svenska B/2 och Matematik B/2.

87 Myndigheten för yrkeshögskolan, Yrkeshögskolan och förkunskapskrav

88 Myndigheten för yrkeshögskolan, Yrkeshögskolan och förkunskapskrav

Det verkar sannolikt att det borttagna kravet på högskolebehörighet på yrkesprogrammen har minskat attraktiviteten på yrkesprogrammen ytterligare, eftersom det stärker intrycket av att gymnasiet yrkesprogram stänger dörren till framtida studier.⁸⁹ I en intervjustudie med ungdomar i grundskolan framkommer tydligt att många ser yrkesprogrammen som en återvändsgränd, som försvårar vidareutbildning och begränsar utvecklingsmöjligheterna efter studierna.⁹⁰

En elev som har gått ett yrkesprogram har dock fortfarande en lagstadgad rätt att läsa de kurser som krävs för grundläggande högskolebehörighet, men måste aktivt välja dessa kurser. Den elev som gått ett yrkesprogram på gymnasiet och saknar grundläggande högskolebehörighet har dessutom rätt att läsa in denna på komvux, och det finns goda möjligheter att läsa de kurser som krävs för särskild behörighet till högskolan. Inom folkbildningssystemet finns ytterligare möjlighet att uppnå högskolebehörighet genom att gå en Allmän kurs på folkhögskola. På så vis är vidareutbildning inom högskolan och yrkeshögskolan ändå fullt möjlig för elever som valt yrkesprogram på gymnasiet, även om vägen till vidare studier kan vara lång.

Högskoleförberedande program stänger dörrar till yrkesutbildning

Inte heller ett högskoleförberedande gymnasieprogram garanterar behörighet till högskolan. Grundläggande högskolebehörighet är bara första steget till vidare studier men som regel krävs även särskild behörighet. De olika högskoleförberedande programmen ger särskild behörighet i olika utsträckning, och detta varierar även på individnivå, eftersom olika elever väljer olika kurser på gymnasiet. Även de som har gått högskoleförberedande gymnasieprogram kan därför ha svårt att komma in på flera högskoleutbildningar, grundläggande högskolebehörighet till trots.

Ännu svårare är det för den som har gått ett högskoleförberedande gymnasieprogram att sadla om till en yrkesutbildning. Att ha gått ett högskoleförberedande program utgör ofta ett effektivt hinder för att senare välja en yrkesutbildning.

Den enda möjlighet som kan finnas för elever som gått ett högskoleförberedande gymnasieprogram att läsa gymnasiet yrkesämnen är i nuläget att komma in på yrkesvux. Yrkesvux är dock i praktiken nästan helt och hållet otillgängligt för denna målgrupp. Kommunerna ska, vid urval till yrkesvux, prioritera dem med kort tidigare utbildning och svag ställning på arbetsmarknaden. De som har en slutförd gymnasieexamen räknas sällan till denna grupp. Före 2013 var det aningen lättare för en elev med gymnasieexamen att få möjlighet att gå yrkesvux, eftersom regelverket då prioriterade den som "oavsett tidigare utbildning" hade en svag ställning på arbetsmarknaden.⁹¹ Förändringen i tillträdesreglerna har alltså gjort det ännu svårare, om än inte omöjligt, att läsa yrkesinriktade kurser på gymnasial nivå efter att ha gått ett högskoleförberedande gymnasieprogram.

89 Skolverket, Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet

90 Panican (2015)

91 SFS 2009:43, 3 §, i dess ursprungliga lydelse

Ett stort antal elever ställs inför detta problem. Många av de elever som går högskoleförberedande program på gymnasiet studerar inte vidare på högskolan. Av de elever som gick ut gymnasiet samhällsvetenskapliga program våren 2010 var det 59 procent som hade fortsatt vidare till högskolan inom tre år.⁹² För övriga elever, som saknar både yrkeskunskaper och yrkeserfarenhet, kan det vara svårt att få jobb och det är därför viktigt att de har möjligheten att välja om till en yrkesutbildning på gymnasial eller eftergymnasial nivå.

Synen på gymnasiet högskoleförberedande program som dörröppnare och yrkesprogrammen som återvändsgränder är därför vilseledande. Vilseledande är även det stora fokus som har lagts vid grundläggande högskolebehörighet eftersom sådan behörighet i sig självt inte nödvändigtvis öppnar dörren till vidareutbildning. Högskoleförberedande program ger inte nödvändigtvis tillträde till högskoleutbildningar, samt hindrar omval till yrkesutbildning. Vägarna som möjliggör omval från högskoleförberedande program till yrkesutbildningar är betydligt färre än de som möjliggör omval från yrkesprogram till högskoleutbildningar.

För att möjliggöra dessa omval krävs ett permanentande av satsningen på yrkesvux, samt en stabil finansiering av denna. Yrkesvux är en avgörande pusselbit i yrkesutbildningssystemet, som dessutom kommer att bli allt viktigare om gymnasiet yrkesprogram fortsätter att minska i elevantal. Rätten att välja om från högskoleförberedande gymnasieutbildning till yrkesutbildning måste prioriteras lika högt som rätten att välja om från yrkesutbildning till högskoleutbildning. Allt annat innebär en nedvärdering av yrkesutbildningen. Att regeringen har lämnat förslag på en allmän rätt till att läsa de kurser som krävs för både grundläggande och särskild behörighet till högskolan och yrkeshögskolan är därför välkommet. Detta innebär i praktiken att kommuner blir skyldiga att permanenta den yrkesinriktade utbildningen inom vuxenutbildningen.

Att införa behörighetsgivande kurser på yrkeshögskolan är ytterligare en möjlighet. Detta skulle underlätta både för elever som har gått ”fel” yrkesprogram på gymnasiet och elever som har gått högskoleförberedande program att komma in på yrkeshögskoleutbildningar. Denna typ av behörighetsgivande förutbildning för högskolestudier finns redan och en motsvarighet för yrkeshögskoleutbildningar behövs.

Högskolan värderar icke-akademiska kunskaper mycket lågt

Problematiskt för yrkesutbildningarna, både på gymnasial och eftergymnasial nivå, är att högskolevärlden genomgående värderar icke-akademiska kunskaper vid antagning mycket lågt. Detta gäller även yrkesinriktade högskoleutbildningar. Detta gör att det är svårt för den med yrkesutbildning eller yrkeserfarenhet att studera vidare på ett av högskolans yrkesprogram, vilket återigen bidrar till att öka intrycket av att yrkesutbildning stänger dörrar. Tidigare har det funnits ett antal regler angående behörighets- och antagningskrav till högskolan som har gynnat dem med arbetslivserfarenhet och yrkeskunskaper men dessa har nästan helt och hållet tagits bort.

Behörighet till högskolan kan numera endast uppnås genom akademiska meriter. Sedan 2010 bestämmer UHRs områdesbehörigheter vilken kombination av gymnasiekurser som krävs för behörighet till alla högskolans yrkesprogram.⁹³ Arbetslivserfarenhet ingår inte i någon av de 20 olika områdesbehörigheter som finns och därför har de flesta utbildningar nu slopat de tidigare krav som ställdes på arbetslivserfarenhet hos de sökande.

25:4 regeln, som innebar att den som fyllt 25 år, hade tillräckliga kunskaper i svenska och engelska, samt minst fyra års dokumenterad arbetslivserfarenhet, automatiskt uppnådde grundläggande högskolebehörighet, avskaffades år 2008, samtidigt som möjligheten att få extra poäng på högskoleprovet för arbetslivserfarenhet slopades. Tidigare har det funnits möjlighet att få extrapoäng vid antagning för föreningsmeriter men även denna möjlighet är borttagen.

Det finns många anledningar till att dessa särskilda regler gällande arbetslivserfarenhet successivt har tagits bort. Dels bidrog de till att sänka direktövergången från gymnasiet till högskolan och höja medelåldern på högskolestudenter. Därutöver ansågs bedömningen av arbetslivserfarenhet och föreningsmeriter vara otillräcklig samt missgynnande för kvinnliga sökande. Det framhölls även att arbetslivserfarenhet var en mycket dålig indikator på framtida studieresultat inom högskolan.⁹⁴

Särskilda antagningsregler för dem med arbetslivserfarenhet är problematiska. Men i och med att dessa antagningsregler har avskaffats blir det allt viktigare att utöka möjligheten till bedömning av reell kompetens vid antagning till högskolan liksom att utöka andelen elever som antas på urvalsgrund av särskilda arbetsprover eller intervju. Detta gäller särskilt högskolans yrkesprogram, som rimligen borde värdera relevant yrkeserfarenhet och yrkeskunskaper högt vid antagning.

Det finns redan nu möjlighet att tillsätta upp till en tredjedel av platserna på en högskoleutbildning på annan urvalsgrund än högskoleprov och gymnasiebetyg. De övriga urvalsgrunder som får användas är 1. andra särskilda prov än högskoleprovet, 2. kunskaper, arbetslivserfarenhet eller annan erfarenhet som är särskilt värdefull för den sökta utbildningen, och 3. andra för utbildningen sakliga omständigheter.⁹⁵ Denna möjlighet är gynnsam för dem med arbetslivserfarenhet och praktiska kunskaper. I praktiken används dock dessa urvalsgrunder mer sällan än vad reglerna tillåter.⁹⁶

⁹³ Högskoleverket, Första antagningen med de nya reglerna – en uppföljning av antagningen till höstterminen 2010

⁹⁴ SOU 2004:29

⁹⁵ SFS 1993:100, 7 kap. 23 §

⁹⁶ Det är svårt att få en uppfattning om hur ofta denna tredje urvalsgrund används, då varken UKÄ eller UHR samlar in statistik om detta kontinuerligt. UHR har ett pågående uppdrag åt regeringen att kartlägga lärosätenas arbete med breddad rekrytering, som ska redovisas den 1 april 2016.

Bilden som framstår av det nuvarande antagningssystemet till högskolan är tydlig: inom högskolevärlden värderas akademiska kvalifikationer genomgående högre än yrkeskvalifikationer, även på högskolans yrkesprogram. Trots att det finns problem med särskilda regler som gynnar sökande med arbetslivserfarenhet bör det finnas mindre godtyckliga vägar att införa en jämnare värdering av olika typer av kunskaper, färdigheter och förmågor vid antagning till högskolan. Detta gäller särskilt högskolans yrkesexamina, som ofta leder till yrken med höga krav på praktiska kunskaper och yrkesskicklighet. Att anta en större andel studenter baserat på intervjuer och särskilda prov skulle gynna dem med arbetslivserfarenhet samt studenter med rätt kunskaper och förmågor men fel formella kvalifikationer. Detta skulle öka möjligheten till övergång mellan yrkeshögskolan och högskolan samt lyfta yrkeshögskolan och de praktiska yrkeskunskaperna.

Begränsade möjligheter till validering av reell kompetens

Behörighetskrav ska säkra att de som antas till en utbildning har de förkunskaper som krävs för att tillgodogöra sig utbildningen. Inom det formella utbildningssystemet, som t ex inom högskolevärlden, dominerar akademiska behörighetskrav. Detta är ett problem för sökande som har de förkunskaper som krävs men som har förvärvat dessa på andra sätt än genom formell utbildning, eller genom utbildning i ett annat land. För att se till att alla sökande med likvärdig kompetens kan antas till en utbildning krävs, förutom möjlighet att bli antagen baserat på intagningsprov och arbetsprov, fungerande system för validering av reell kompetens. Inom yrkesutbildningssystemet är detta särskilt viktigt då det är vanligt att man skaffar sig yrkeskompetens genom arbete eller praktik, som ofta inte ger formella kvalifikationer.

Just nu pågår omfattande försök att införa fungerande valideringssystem och öka möjligheterna till validering av reell kompetens inom utbildningssystemet i Sverige. Myndigheten för yrkeshögskolan har i uppdrag att samordna och stödja en nationell struktur för validering. Den nuvarande regeringen vill stötta utarbetandet av ett valideringssystem och har bland annat utsett en nationell valideringsdelegation som ska följa, stödja och driva på ett samordnat utvecklingsarbete inom valideringsområdet.⁹⁷ Hittills har möjligheterna till validering av reell kompetens vid antagning till eftergymnasial utbildning dock varit mycket små.

Vid behörighet till högskolan fastställer högskoleförordningen att den som ”genom praktisk erfarenhet eller på grund av någon annan omständighet har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen” uppnår behörighet.⁹⁸ Dessutom har studenter vid högskolan rätt att tillgodoräkna sig viss utbildning som motsvarar akademisk utbildning.⁹⁹ Studenter kan, i dessa fall, söka om validering av reell kompetens som högskolan är skyldig att genomföra. Detta sker dock mycket sällan. I den senaste övergripande kartläggningen av högskolornas arbete med validering, som gjordes av dåvarande Högskoleverket år 2009, framkommer att en övervägande majoritet av lärosätena inte hade tagit

97 Regeringens budgetproposition 2016, Utgiftsområde 16

98 SFS 1993:100, 7 kap. 8 §

99 SFS 1993:100, 6 kap. 7 §

fram kriterier för bedömningar av reell kompetens.¹⁰⁰ Rapporten innehåller dock ingen information om hur många bedömningar av reell kompetens som årligen görs på lärosätena.¹⁰¹

Inom yrkeshögskolan finns liknande lagstadgade bestämmelser om att den som har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen uppnår behörighet samt att studenter ska kunna tillgodoräkna sig de kunskaper de redan har förvärvat.¹⁰² Även inom komvux erbjuds validering av kurser på gymnasienivå, t ex inom ramen för särskilda orienteringskurser. Precis som inom högskolan sker dock validering inom yrkeshögskolan och inom komvux i mycket begränsad omfattning. Dessutom har varken kommuner eller anordnare inom yrkeshögskolan en skyldighet att erbjuda validering.

Många uppgifter tyder på att det finns ett stort behov av fungerande system för validering, men att dessa i nuläget saknas eller inte utnyttjas tillräckligt. Till exempel har de utrikes födda som går på yrkeshögskolan avsevärt längre eftergymnasial utbildning än de inrikes födda. Detta gäller särskilt utrikes födda kvinnor som går på yrkeshögskolan – nästan en tredjedel av dessa studerande hade redan en eftergymnasial utbildning på minst tre år innan de började på yrkeshögskolan.¹⁰³ Att denna grupp söker nya kvalifikationer genom yrkeshögskolan tyder på svårigheten att få sin reella kompetens validerad.

Ett väl fungerande system för validering av reell kompetens krävs för att skapa flexibilitet inom yrkesutbildningarna och på arbetsmarknaden. Ett valideringssystem är ett viktigt instrument för att skapa större tillgänglighet till eftergymnasial yrkesutbildning, öka integrationen, samt att synliggöra och uppvärdera kompetenser som har skaffats utanför det formella utbildningssystemet.

Brist på möjlighet till eftergymnasial yrkesutbildning, trots ökande behov

Behörighets- och antagningskrav kan försvåra yrkesval på ett mycket tydligt sätt genom att stänga ute vissa målgrupper från yrkesutbildning samt att stänga ute de som redan har gått yrkesutbildning från framtida möjligheter. För att främja val av yrkesutbildning krävs dock även ett brett utbud av eftergymnasial yrkesutbildning samt ett yrkesutbildningsutbud som tillåter livslångt lärande.

Andelen av den svenska befolkningen med någon form av eftergymnasial utbildning har ökat stadigt i många år. 2014 hade mer än var tredje svensk i åldern 25-64 år någon form av eftergymnasial utbildning.¹⁰⁴ Denna trend reflekteras även i skolelevers attityder till fortsatta studier. År 2012 svarade ca 80 procent av eleverna i årskurs 7-9 och i gymnasiet att de absolut eller troligtvis kommer att

100 Högskoleverket, Reell kompetens vid bedömning av behörighet och tillgodoräkningen

101 Det finns dock anledning att tro att antalet bedömningar är relativt litet. I en ännu tidigare rapport från Högskoleverket framkommer att 304 personer antogs till högskoleutbildning efter en bedömning av reell kompetens år 2004. Högskoleverket, Reell kompetens och alternativt urval vid lärosätena år 2004

102 SFS 2009:130, 2 kap. 12 §, 3 kap. 1 §

103 Myndigheten för yrkeshögskolan, Årsrapport 2015

104 SCB, Utbildningsstatistikens årsbok 2014

läsa vidare på universitet eller högskola i framtiden. Intresset för fortsatta högskolestudier är även stort hos elever på yrkesprogram – ca 60 procent av elever på yrkesinriktade program svarade att de absolut eller troligtvis kommer läsa vidare på högskolan.¹⁰⁵ Med tanke på denna stora andel ter sig beslutet att minska yrkeslevers möjlighet att studera vidare på högskolan i Gy11 än mer ogenomtänkt.

Huruvida den grundläggande högskolebehörigheten förblir borttagen eller ej återstår dock en viktig slutsats: också yrkesprogramselever måste erbjudas alternativ till eftergymnasial utbildning. Yrkes-högskolan måste erbjuda ett likvärdigt alternativ till högskolestudier för den stora andelen yrkesprogramselever med ambitioner om framtida studier.

Yrkes-högskolans omfattning är fortfarande relativt begränsad. Antalet studenter på yrkes-högskolan motsvarar ungefär en åttiondel av antalet studenter på högskolan. Det finns ett stort intresse för att starta och bedriva yrkes-högskolor, vilket bl a visas genom antalet ansökningar om att bedriva YH-utbildningar som MYH tar emot. På grund av ett begränsat statligt anslag beviljades dock endast en fjärdedel av ansökningarna år 2014. Även elever visar ett stort intresse för yrkes-högskoleutbildningar – söktrycket var ca 2,5 sökande per plats år 2014.¹⁰⁶ Enbart intresse från utbildningsanordnare och elever är förstås inte tillräckligt för att starta yrkes-högskoleutbildning men allt tyder på att arbetsmarknadsbehovet är stort. I början av 2015 meddelade MYH att fler ansökningar än vanligt uppfyllde yrkes-högskolans krav under föregående ansökningsperiod, men att de på grund av det begränsade anslaget var tvungna att avslå många utbildningar trots ett starkt stöd från arbetslivet.¹⁰⁷

Även när det gäller folkbildningen kan det ifrågasättas om resurserna används effektivt i förhållande till de behov som finns på ökad yrkeskompetens. Utbudet är smalt och speglar inte dagens arbetsmarknad fullt ut. Samarbete med arbetslivet förefaller också begränsat till vissa sektorer.

Dessutom är möjligheten att skaffa sig en icke-akademisk eftergymnasial utbildning utanför det offentligt finansierade skolsystemet mycket begränsad. Vissa typer av anställningar med utbildningsinnehåll kan erbjuda eftergymnasial yrkesutbildning, men dessa är begränsade till vissa branscher där är antalet anställningar ofta är mycket blygsamt. Utbudet av dessa typer av anställningar styrs av enskilda arbetsgivares incitament och kommer ibland inte till stånd trots ett arbetsmarknadsbehov av den kompetens som anställningen är tänkt att ge. Det bedrivs även ett antal privata eftergymnasiala yrkesutbildningar, men tillträde till dessa yrkesutbildningar begränsas av elevernas vilja och förmåga att betala.

Yrkes-högskolan kommer därför troligtvis förbli det främsta alternativet för icke-akademisk, eftergymnasial yrkesutbildning, och dess utbud och omfattning kommer med all sannolikhet att behöva

¹⁰⁵ Skolverket, Attityder till skolan 2012

¹⁰⁶ Myndigheten för yrkes-högskolan, Årsrapport 2015

¹⁰⁷ <https://www.myh.se/Nyhetsrum/Nyheter/2015/Fler-YH-ansokningar-som-uppfyller-kraven-i-ar/>

utökas. Ungas allt senare etablering på arbetsmarknaden bidrar också till att ungdomar väljer att senarelägga yrkesval, och att de därför känner sig redo att välja en yrkesinriktning först på eftergymnasial nivå. Yrkes-högskolan måste ges de ekonomiska förutsättningar som krävs för att utvecklas i enlighet med arbetsmarknadens behov av yrkesutbildad arbetskraft.

Det talas ofta om vikten av livslångt lärande, och detta är förstås viktigt även inom yrkesutbildningsområdet. Den eftergymnasiala yrkesutbildningen måste vara tillgänglig för vuxna i behov av vidareutbildning, specialisering eller arbetsmarknadsomställning, men även grundläggande yrkesutbildning. Det är viktigt att det går att läsa yrkesutbildningar inom yrkes-högskolan och yrkesvux, på deltid, kvällstid, och/eller på distans. Även detta kräver en utökning, av såväl yrkesvux som yrkes-högskolan.

Angeläget är även att högskolornas roll för individers fortsatta yrkeskarriär stärks genom ett ökat utbud av enstaka kurser och kompletterande yrkesutbildningar på tider och i former som passar yrkesverksamma. Studiefinansieringen för denna målgrupp behöver även utvecklas.

Översiktsproblematik och kortsiktiga planeringsramar

I tidigare avsnitt noterade vi att yrkesutbildningar präglas av kortsiktiga satsningar, kraftigt varierande finansiella stöd och stor föränderlighet. Vi har konstaterat att yrkesutbildningssystemet är oerhört komplext, med många olika utbildningsformer. Detta bidrar ytterligare till försvårade yrkesval och yrkesplanering för individer. För att individer ska kunna göra väl genomtänkta val av yrke och yrkesutbildning, krävs en viss grad av översikt över olika yrkesutbildningsmöjligheter, samt ett visst mått av stabilitet, så att planering inför framtiden är möjlig.

Det är svårt att få en överblick över alla de yrkesutbildningsmöjligheter som finns. Detta förvärras av att det är mycket vanligt att snarlika yrkesutbildningar erbjuds inom många olika utbildningsformer. Om man till exempel vill utbilda sig till CAD-tekniker kan man göra detta på högskolan, på yrkes-högskolan eller via arbetsmarknadsutbildning. Den som går teknikprogrammet på gymnasiet kan läsa in vissa av de kurser som krävs av en CAD-tekniker redan på gymnasienivå. Därutöver finns en mängd olika privata, avgiftsbelagda CAD-kurser.¹⁰⁸

Mångfalden av yrkesutbildningar är positiv på många sätt. Mångfald utan gemensamma yrkeskvalifikationer och yrkesstandarder bidrar dock lätt till en översiktsproblematik. Inom yrkesutbildningsområdet, i högre grad än inom det akademiskt inriktade utbildningssystemet, saknas gemensamma kvalifikationer och standarder, vilket bidrar till en otydlighet kring skillnaden på olika utbildningsformer. För individen och för arbetsgivare innebär detta ett problem. Hur är det möjligt att jämföra olika utbildningar? Hur förhåller de sig till varandra, och vad ska man välja? Hur kan man som ar-

¹⁰⁸ Myndigheten för yrkes-högskolan, Kartläggning av yrkes-högskoleutbildningar som helt eller delvis motsvaras av yrkesutbildningar inom andra utbildningsformer

bedrivare skilja på sökande med olika yrkesutbildningsbakgrund eller uttrycka vilka kvalifikationer man söker?

OECD-rapporten *Skills Beyond School* understryker vikten av att balansera diversitet och koherens i yrkesutbildningssystem.¹⁰⁹ Den diversitet som finns bidrar till att öka utbildningsmöjligheter, skapa innovativa lösningar, samt bidra till en stimulerande konkurrens mellan olika yrkesutbildningar. Samtidigt bidrar diversitet, utan tydliga kvalifikationer och standarder, till förvirring och otydlighet i systemet, vilket leder till försämrade chanser att göra välinformerade val för både individer och arbetsgivare.

Yrkesutbildningssystemet är också i konstant förändring. Som noterats tidigare präglas många yrkesutbildningsformer av kortsiktiga planeringsramar, ett ständigt förändrande utbud och kraftigt varierande statligt anslag. Yrkesutbildningsområdet har genomgått stora omstruktureringar de senaste åren.

Allt detta bidrar till att försvåra yrkesval och framtida yrkeskarriär. Det går inte att räkna med att en yrkeshögskoleutbildning som erbjuds idag erbjuds inom ett par år. Detsamma gäller yrkeskurser inom vuxenutbildningen. För att skapa mer stabilitet och långsiktighet krävs stabil finansiering av yrkesutbildningar samt att de yrkesutbildningar som tillgodoser mer eller mindre konstanta kompetensbehov ges tillstånd att anordnas mer kontinuerligt än i dagsläget.

En del av denna föränderlighet och pluralitet är oundviklig, eftersom yrkesutbildningar bör utformas efter arbetsmarknadens skiftande kompetensbehov. Flexibilitet mot arbetsmarknadens behov går dock att skapa inom ramen för de utbildningsformer som redan finns, utan att skapa ytterligare oöverskådlighet. Ett gott exempel på detta är yrkeshögskolan, som samlar en stor mängd olika eftergymnasiala yrkesutbildningar inom en och samma utbildningsform, med enhetliga yrkeshögskolepoäng och jämförbara yrkeskvalifikationer. Även yrkesintroduktionsanställningar har stor potential att på samma sätt kunna samla lärlingsliknande eftergymnasiala yrkesutbildningar inom en och samma utbildningsform. Även denna utbildningsform skulle kunna rymma stor flexibilitet och diversitet, och samtidigt leda till i enhetliga och erkända yrkeskvalifikationer, efter ett godkänt arbetsprov eller dylikt.

Sammanfattning

På många områden försvårar dagens yrkesutbildningssystem yrkesval och yrkesplanering. Såsom Systemet försvårar individers yrkesval och yrkeskarriär genom översiktsproblem och kortsiktiga planeringsramar, återvändsgränder, stängda dörrar och låg värdering av icke-akademiska kunskaper vid antagning. Möjligheter till validering av reell kompetens är mycket begränsade.

¹⁰⁹ OECD (2014)

Denna stelbenthet inom yrkesutbildningssystemet avskräcker personer från att välja yrkesutbildningar, och särskilt tidiga sådana, samt bidrar till att försvåra senare yrkesval och omval. I antagnings- och behörighetskraven i det formella utbildningssystemet kan vi notera en oförståelse för, och en undervärdering av, praktisk kunskap och omdömeskunskap inhämtad genom yrkeserfarenhet, till förmån för vetenskaplig kunskap inhämtad genom formell utbildning. Detta är fallet även för yrkesutbildningar som leder till yrken med höga krav på praktisk färdighet och omdömesförmåga.

Till viss grad beror det på att yrkeskvalifikationer, som synliggör praktisk färdighet och omdömesförmåga, är eftersatta de akademiska kvalifikationerna. Det är därför svårt att uttrycka antagnings- och behörighetskrav i annat än akademiska kvalifikationer. Att uppgradera yrkeskvalifikationer ter sig därför än mer angeläget.

Utöver tveksamma antagnings- och behörighetskrav i kombination med begränsade möjligheter till validering av reell kompetens bidrar även oöverskådligheten av yrkesutbildningarna, de korta planeringsramarna, och det bristande utbudet av alternativ till eftergymnasial yrkesutbildning till att försvåra yrkesval.

Otillräcklig arbetslivsanknytning

Yrkesutbildningssystemet saknar på många håll en fungerande koppling till arbetsmarknaden. Detta är en av anledningarna till att yrkesutbildningarna inte tillgodoser arbetsmarknadens kompetensbehov. Det är även en anledning till att många yrkesutbildningar brister i kvalitet.

En anknytning till arbetslivet kan se ut på många olika sätt. Det kan handla om att en del av undervisningen är förlagd på arbetsplats eller att det ingår obligatorisk praktik i utbildningen. Det kan också handla om att utbildningen dimensioneras efter arbetsmarknadsbehov eller att arbetsmarknadens parter styr utbildningens utformning och innehåll.

Olika typer av arbetslivsanknytning finns på olika yrkesutbildningar. Vissa yrkesutbildningsformer urskiljer sig för att de engagerar arbetslivet i alla delar av utbildningen – genom ledning och utformning av kursinnehåll, dimensionering av olika utbildningar efter arbetsmarknadsbehov och genom höga krav på lärande i arbete. Detta är fallet med t ex yrkeshögskolan. Övriga yrkesutbildningsformer har som regel svagare koppling till arbetsmarknaden.

Otillräcklig praktik och lärande på arbetsplats

Situerat lärande – lärande som sker i samma kontext där kunskaperna tillämpas – är avgörande för att utveckla yrkeskompetens. Detta kräver praktik och arbetsplatsförlagt lärande. Ändå finns många yrkesutbildningar där denna typ av lärande brister eller är otillräcklig.

Gymnasiets yrkesprogram är ett tydligt exempel på detta. Sverige har en lång tradition av skolförlagd yrkesutbildning på gymnasienivå som går tillbaka till 1920-talet och etableringen verkstads-

skolor, yrkesinriktade skolor där undervisningen skedde i skolmiljö snarare än i arbetslivet.¹¹⁰ Det är endast under de senaste decennierna som synen på arbetsplatsförlagt lärande inom den gymnasiala yrkesutbildningen har förändrats. Det var först under skolreformen på tidigt 90-tal som 15 veckors obligatorisk APL infördes i alla gymnasiets yrkesprogram. Gy11 skulle stärka yrkesprogrammets inslag av arbetsplatsförlagt lärande ytterligare och introducerade lärlingsutbildningen som ett alternativ till skolförlagd yrkesutbildning. Numera betraktas lärandet på arbetsplatsen som en viktig del av den gymnasiala yrkesutbildningen.

Många av Skolinspektionens och Skolverkets rapporter pekar dock på att det arbetsplatsförlagda lärandet inom gymnasiet är mycket bristfälligt. Många elever får inte 15 veckors APL, undervisningen på arbetsplatsen håller ofta inte tillräckligt hög kvalitet, och APL-undervisningen och den skolförlagda undervisningen saknar ofta koppling till varandra. I en rapport från 2011 anger Skolinspektionen att endast var femte skola klarar av att ge APL med den kvalitet som krävs.¹¹¹ I en rapport från 2013 nås liknande slutsatser; man konstaterar att det ofta saknas tillräcklig samverkan mellan skola och arbetsliv för att säkerställa kvaliteten på APL.¹¹²

Dessutom har det under en lång tid inte funnits några former för institutionaliserat samarbete mellan gymnasieskolans yrkesprogram och näringslivet utöver den (ofta bristfälliga) koordineringen av APL-platser. Gymnasieutredningen 2008 såg detta som ett problem och föreslog att nationella och lokala programråd för alla gymnasiets yrkesprogram skulle införas för att säkra samarbetet mellan skolan och näringslivet.¹¹³ Dessa kom till i och med gymnasiereformen 2011.

Reglerna kring hur programråden ska utformas, och vad deras roll ska vara, är dock otydlig i nuvarande lagstiftning. Inflytandet programråden har över yrkesprogrammen förblir oftast litet. De nationella programråden ska "höras" eller tillåtas "samråd" innan Skolverket meddelar föreskrifter om ämnesplaner eller programfördjupning på yrkesprogrammen,¹¹⁴ men Skolverket behåller allt huvudansvar för yrkesutbildningarnas utformning och innehåll. Yrkesprogramsutredningen pekar på att de nationella programråden har begränsade möjligheter till egna initiativ och att graden till vilken de kan påverka Skolverkets beslut är skiftande.¹¹⁵ De lokala programråden skiljer sig mycket åt och trots det lagstiftade kravet på lokala programråd för varje yrkesprogram saknas dessa i vissa fall.¹¹⁶

Anmärkningsvärt är även att möjligheten till praktik och arbetsplatsförlagt lärande på gymnasiets högskoleförberedande program är i stort sett obefintlig, samt att många högskoleutbildningar har få inslag av praktik eller verksamhetsförlagd utbildning. Resultatet av detta är att elever som väljer

110 Olofsson (2013)

111 Skolinspektionen, Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken

112 Skolinspektionen, Fördjupad tillsyn på yrkesprogram

113 SOU 2008:27

114 SFS 2010:2039, 1 kap. 5 §, 4 kap 5§

115 SOU 2015:97

116 SOU 2015:97

en högskoleförberedande gymnasieutbildning och går vidare till högskolan ibland helt saknar kunskap om arbetslivet och arbetsmarknaden, samt erfarenhet och praktiska kunskaper, vid examen. Det betyder att de elever som till stor del styr utbudet av utbildningar både på gymnasiet och på högskolan, gör utbildningsval utan kunskap om arbetslivet och utan erfarenhet av olika yrkesmöjligheter.

Här syns en undervärdering av praktiska kunskaper och omdömeskunskaper tydligt. Även för de elever som väljer en akademisk bana är dessa typer av kunskaper viktiga. De krävs för att utöva alla yrken, även de mer akademiska. En större förståelse för detta skulle bidra till att stärka de praktiska inslagen i utbildningen och skulle skapa en mer allsidig utbildning.

Det bör även nämnas att möjligheten att prova på olika arbetsplatser och yrken innan gymnasievalet inte är mycket bättre. Den praktik som anordnas i grundskolan, praktisk arbetslivsorientering, eller PRAO, är i de flesta fall begränsad till en eller två veckor i årskurs åtta och årskurs nio. Obligatorisk PRAO för grundskolan avskaffades 1994 i och med att skolan kommunaliserades. I nuläget har skolor ingen skyldighet att ordna PRAO, och skolor som inte lyckas ordna PRAO-platser till sina elever kan välja att ta bort inslaget helt från undervisningen.

Bristande engagemang från arbetslivet

I internationella jämförelser framgår att näringslivet i Sverige som helhet har en relativt svag ställning inom utbildningssystemet och att svenska arbetsgivare visar relativt litet intresse och ansvarstagande vad gäller yrkesutbildningar.¹¹⁷ Detta framgår på en rad olika sätt.

Inom många utbildningsformer är det svårt att hitta företag som är villiga att ta emot praktikanter. Rapporter om gymnasiets yrkesprogram pekar ofta på svårigheten att hitta APL-platser. Skolorna upplever en konkurrens om platserna med andra skolor.¹¹⁸ Rapporter från yrkeshögskolan visar att även där kan det vara svårt att hitta LIA-platser. Ansvar för att hitta en plats ofta hamnar hos eleverna själva trots att detta formellt är utbildningsanordnarens ansvar.¹¹⁹ Arbetslivet har även visat bristande intresse för de gymnasiala lärlingsutbildningarna, vilket pekas ut som en av anledningarna till att lärlingsutbildningar hittills har anordnats i mycket mindre skala än tänkt.¹²⁰

Dessutom har det varit svårt att hitta företag som är villiga att anställa enligt yrkesintroduktionsavtal. Detta beror delvis på att anställningsformen inom många branscher är relativt ny. Det tar tid att informera om en ny utbildningsform samt att bygga upp utbildningsstrukturer inom en organisation. Men det svala intresset kan också förklaras av en ovilja hos företagen att anställa personal som ännu inte är färdigutbildad.

117 SOU 2010:75

118 Skolinspektionen, Fördjupad tillsyn på yrkesprogrammen

119 Myndigheten för yrkeshögskolan, Resultat av tillsyn och kvalitetsgranskning inom yrkeshögskolan 2014

120 Skolverket, Utvecklingen av lärlingsutbildningen

Att arbetsgivare och arbetsmarknadens parter visar så lite engagemang och intresse för yrkesutbildning är delvis förvånansvärt. Studier pekar på stora positiva effekter för företag som tar emot praktikanter eller lärlingar.¹²¹ Många arbetsgivare oroar sig över sitt framtida kompetensbehov och misslyckas med sina rekryteringsförsök. För dessa arbetsgivare är ett större engagemang i olika yrkesutbildningsformer en långsiktig lösning på problemen.

För att arbetsgivare ska engagera sig i yrkesutbildning i större utsträckning krävs att goda incitament skapas. Dels kan det krävas ekonomiska stöd som gör företag mer benägna att anordna utbildning och handledning. På många håll finns det dock redan stora finansiella stöd att söka för att täcka företagets kostnader för utbildning som förblir outnyttjade. Detta tyder på att ekonomiska stöd inte är tillräckligt för att skapa engagemang hos arbetsgivare.

Detta syns tydligt i fallet med det statliga stödet för yrkesintroduktionsanställningar. Statskontorets utredning pekar på två faktorer, utöver de ekonomiska incitamenten, som har hindrat ett större intresse från arbetsgivare. För det första har det statliga stödet en tydlig inriktning mot arbetslösa ungdomar, och det är Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan som är involverade i att handlägga och betala ut stödet. Detta gör att yrkesintroduktionsanställningar inte har framstått som företagsanpassade kompetensförsörjningsinstrument, utan snarare som en arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Talande är att nära hälften av de arbetsgivare som har yrkesintroduktionsanställda svarar att det främsta skälet till att de använde anställningsformen var att de ville ”ställa upp för samhället”.¹²² Detta är förstås hedervärt, men inte ett synsätt som ger rättvisa åt de stora möjligheter som yrkesintroduktionsanställningar har som verktyg för effektiv och långsiktig kompetensförsörjning. För det andra konkurrerar uppsjön av olika typer av anställningsstöd med yrkesintroduktionsanställningarna om arbetsgivarnas uppmärksamhet och eftersom ansökningsprocessen för olika stöd ser olika ut och är komplicerad brukar företag hålla sig till någon eller några av dessa. Andra typer av stödanställningar utan utbildningsinnehåll, som t ex nystartsjobb, konkurrerar ofta ut yrkesintroduktionsanställningarna.¹²³ Detta visar att goda incitament i form av rätt marknadsföring, tydliga informationskampanjer och förenklade regler kring olika stöd och ansökningsprocesser också är nödvändiga för att öka arbetsgivares intresse.

Arbetsgivare måste engagera sig mer i yrkesutbildning för att säkra sin egen kompetensförsörjning. I gengäld måste goda incitament för arbetsgivare skapas, och skolor och utbildningsanordnare måste vara beredda på att låta arbetsgivare vara med i planering och utformning av yrkesutbildningar i större utsträckning. Bl a måste de lokala och nationella programråd som finns för alla gymnasiets yrkesprogram stärkas, genom att arbetslivets parter ges företräde av Skolverkets representanter i dessa råd. Programrådets lagstadgade syfte bör även förtydligas och förstärkas.

121 Höghi (2014), Persson (2014)

122 Statskontoret, Utvärdering av stöd för yrkesintroduktionsanställningar

123 Statskontoret, Utvärdering av stöd för yrkesintroduktionsanställningar

Motsträvighet från skolvärlden

På många sätt har även skolvärlden försvårat samarbetet med näringslivet. För att säkra att skolans utbildningar interagerar tillräckligt med arbetslivet krävs politisk vilja liksom vilja från skolvärldens representanter. De senaste årens reformer tyder på att en stark sådan vilja finns, men detta betyder inte att skolvärlden nödvändigtvis utför det arbete som krävs för att stärka samarbetet med näringslivet.

Skolvärlden och högskolevärlden styrs till stor del av andra grundläggande synsätt och värderingar än näringslivet, och detta kan försvåra samarbetet. Inom gymnasieskolan dominerar skolvärldens synsätt och värderingar, vilket är tydligt t ex i och med att Skolverket har allt slutgiltigt ansvar för ämnes- och kursplaner och målsättning för gymnasiets yrkesprogram. Skolverket ska säkra att gymnasieskolan uppfyller mål som går långt utöver kompetensförsörjning, såsom att förankra respekt för mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar.¹²⁴ Högskolorna likaså har viktiga uppdrag utöver kompetensförsörjning. Högskolan är utformad för att till största möjliga grad bevara högskolornas självständighet, inte minst för att forskningen ska vara oberoende och trovärdig.

Näringslivets inflytande över innehåll och styrning av dessa utbildningsformer är därför redan från början begränsad, av goda skäl. Det vore dock ett misstag att tro att detta gör det omöjligt eller ofördelaktigt att involvera företag i utformningen av de yrkesinriktade delarna av utbildningen, samt att i större grad anordna praktikplatser och projekt med koppling till näringslivet. Detta går att göra utan att äventyra gymnasieskolans demokratiska uppdrag eller inskränka på högskolornas självständighet. Företagens stärkta inflytande över de delar av utbildningen som är praktiska och yrkesförberedande stärker endast elevernas yrkeskompetens och deras framtida möjlighet att få jobb.

En ytterligare orsak som bidrar till skolvärldens bristande engagemang för praktiska inslag i yrkesutbildning, och institutionaliserade samarbeten med arbetslivet, är skolvärldens oförståelse för vikten av icke-formell och informell utbildning, samt av andra kunskaps- och lärandeformer än de som vanligtvis förekommer i skolan. Undervisningen i skolan och högskolan domineras av muntlig och skriftlig inläring av huvudsakligen vetenskapliga kunskaper. Lärandet sker oftast abstrakt, i den mening att det är skilt från den kontext där den tillämpas. Även om denna typ av inläring skulle fungera väl för inhämtning av vetenskaplig kunskap, är den otillräcklig för att lära både praktiska kunskaper och omdömeskunskaper. Skolor, lärare och politiker har här ett ansvar för att inom skolvärlden utveckla en mer dynamisk bild av yrkeskompetens och inspireras av den inläring av yrkeskompetens som sker inom arbetslivet.

Svårt att dimensionera yrkesutbildningar efter arbetsmarknadsbehov

En möjlighet att stärka yrkesutbildningarnas koppling till arbetslivet är att dimensionera utbildningsutbudet efter arbetsmarknadens behov. På så vis utbildas det antal personer som beräknas behövas inom ett visst yrkesområde. De yrkesutbildningar vars utbud styrs av och dimensioneras efter ar-

124 SFS 2010:800, 1 kap. 4 §

betsmarknadens behov till största grad är yrkeshögskolan, yrkesvux och arbetsmarknadsutbildning. Även de utbildningar som sker inom ramen för en anställning, t ex yrkesintroduktionsanställningar och personalutbildning, dimensioneras naturligt på detta sätt. Inom dessa utbildningsformer ses detta som en styrka, eftersom dimensioneringen ökar sannolikheten att de yrkesutbildningar som erbjuds leder till jobb.

På gymnasieskolans yrkesprogram dimensioneras dock yrkesutbildningarna inte efter arbetsmarknadens behov,¹²⁵ utan av elevernas efterfrågan. Före de stora skolreformerna i början på 1990-talet fördelades resurserna till gymnasiets yrkesprogram enligt en bedömning av arbetsmarknadens behov, men i och med friskolereformen 1992 infördes det fria skolvalet, som innebär att det numera är elevers efterfrågan på gymnasiala utbildningar som styr utbudet. Möjligheten att dimensionera yrkesprogrammets storlek enligt prognoser om arbetskraftsbehov har därmed försvunnit.

Den minskande andelen elever på gymnasiets yrkesprogram bekymrar många. Om nuvarande valfrihet ska behållas är dock den enda möjligheten att öka andelen elever på dessa program att öka deras attraktivitet. Den här rapporten innehåller många förslag till hur detta skulle kunna göras. Troligtvis skulle det öka programmets attraktivitet om möjligheten att läsa in högskolebehörighet för alla yrkeselever stärktes, då yrkesprogrammen inte längre skulle upplevas som återvändsgränder. Erfarenheten visar att de högre kraven på svenska och engelska skulle kunna återinföras utan att negativt påverka andelen yrkeselever som går ut med fullständiga gymnasiebetyg.¹²⁶ En utökad möjlighet att läsa vidare på yrkeshögskolan skulle också stärka yrkesprogrammen, eftersom det skulle understryka de stora utvecklingsmöjligheter som finns tillgängliga efter att ha läst ett yrkesprogram. Dessutom skulle en starkare koppling mellan yrkesprogrammen och näringslivet, som t ex på yrkescollege, stärka yrkesprogrammets kvalitet, och därför attraktivitet, ytterligare.

Det skulle dock vara möjligt att införa starkare koppling till arbetsmarknadens kompetensbehov och gymnasieskolans yrkesprogram, utan att frångå grundprincipen om fria val. Till exempel skulle man kunna införa högre krav på skolornas samarbete med arbetslivet, öka inslagen av generiska praktiska kunskaper och lägga ner yrkesprogram som har återkommande problem med att skaffa APL-platser åt sina elever. Indirekt skulle detta leda till att yrkesprogrammen dimensionerades delvis efter arbetsmarknadens kompetensbehov, eftersom företag utan kompetensbrist skulle vara mindre intresserade av att samarbeta med yrkesprogrammen eller av erbjuda praktikplatser åt eleverna.

Det är dock uppenbart att dessa förslag inte skulle lösa dimensioneringsproblematiken, om inte fler elever valde yrkesprogram från första början. Detsamma gäller för dimensioneringen av många av högskolans yrkesprogram, som till exempel lärarprogrammet, där problemet i första hand handlar

¹²⁵ Olofsson (2013)

¹²⁶ En av anledningarna till varför den grundläggande högskolebehörigheten togs bort var att öka andelen elever som gick ut med fullständiga gymnasiebetyg. Ingen sådan ökning har dock skett sedan reformen infördes, och antalet elever som väljer yrkesprogram har sjunkit. Att sänka kraven på yrkesprogrammen verkar således inte vara ett bra recept för att öka deras attraktivitet.

om att för få elever väljer utbildningen. Att ställa högre krav på arbetsmarknadsanalyser vid dimensionering av utbildningsplatser skulle inte hjälpa i detta fall. Här handlar det återigen om att öka attraktiviteten av utbildningen.

Sammanfattning

Att väl utformad och kvalitetsmässig yrkesutbildning kräver en stark koppling till arbetsmarknaden, och stora inslag av arbetsplatsförlagt lärande och praktik, är numera oomtvistat. Särskilt allvarligt är därför den otillräckliga arbetslivsanknytningen i många yrkesutbildningar med alltför lite praktik, bristande engagemang från arbetslivet och motsträvighet från skolvärlden. Dessutom är det svårt att dimensionera yrkesutbildningar efter arbetsmarknadsbehov.

Det är dock positivt att så många av de nya yrkesutbildningsformer som har tillkommit de senaste åren har starka och väl utvecklade band till arbetslivet, liksom betydande inslag av praktik och handledning. Detta tyder på att politiker, skolvärlden och arbetsmarknadens parter har insett värdet av stark arbetslivsanknytning för yrkesutbildningar. Det tyder även på att synen på yrkesutbildning i stort har börjat förändras. Allt tyder på att en större förståelse för yrkeskompetens börjar växa fram, och att allt fler aktörer förstår vikten av olika kunskaps- och inlärningsformer för att utveckla den mångsidiga kompetens som krävs för att utöva ett yrke.

Problemet med att skapa institutionaliserade samarbeten med arbetslivet belyser yrkesutbildningens något obekväma ställning mellan utbildnings- och arbetsmarknadspolitik. Det är viktigt att yrkesutbildning behåller inslag från båda håll och att både skolvärlden och arbetsmarknaden tar sitt ansvar för yrkesutbildning. Yrkesutbildning som sker enbart på arbetsgivares initiativ riskerar att inte bli av, eller att bli alltför snäv, utan tillräcklig planering och kontroll av utbildningsinnehåll och läranderesultat. Dessutom kan ensidigt arbetsmarknadsfokus bidra till att yrkesutbildningar ses enbart som arbetsmarknadspolitiska instrument, vilket riskerar att skymma det faktum att yrkesutbildning behövs i alla konjunkturlägen, och att sådan utbildning kräver stabil finansiering och lika goda förutsättningar som övriga utbildningsformer. Yrkesutbildning som sker inom skolvärlden, avskild från arbetslivet och praktiska inslag, är inte att föredra. Sådan utbildning förbereder elever illa för yrkesverksamhet, och leder till brister i både kvalitet och relevans.

4. Stor utvecklingspotential: 12 reformförslag

Svensk yrkesutbildning har onekligen en mycket stor utvecklingspotential.

Många av de reformer som har gjorts inom yrkesutbildningssystemet de senaste åren har stärkt möjligheten till praktik och arbetsplatsförlagt lärande, har introducerat instrument för att stärka yrkeskvalifikationer, och har introducerat nya yrkesutbildningsformer med stark arbetslivsanknytning, såsom yrkeshögskolan, yrkesvux och gymnasial lärlingsutbildning. Som framgått av vår systemanalys återstår dock en hel del att göra.

Nedan sammanfattar vi några av de slutsatser och förslag vi har utvecklat i tidigare kapitel:

1. Använd SeQF för att bringa ordning och ge ökad överskådlighet i yrkesutbildningssystemet, samt synliggöra och uppgradera yrkeskvalifikationer; stötta branscherna i arbetet med att utveckla yrkesstandarder.
2. Utveckla fungerande valideringssystem, särskilt för praktisk kompetens förvärvad under yrkesverksamhet, inklusive personalutbildning och informellt lärande, liksom i privat utbildning.
3. Uppvärdera generiska praktiska kunskaper, genom att identifiera dessa inom olika yrkesutbildningar, och genom att ställa krav på och utvärdera dessa kunskaper.
4. Öka värderingen av relevant yrkeserfarenhet, och möjligheten att göra arbetsprov och intervjuer, vid antagning till yrkesutbildning, inom högskola och yrkeshögskola.
5. Skapa bättre möjligheter till praktik och arbetsplatsförlagt lärande inom samtliga utbildningsformer, från PRAO i grundskolan till den högre utbildningen.
6. Skapa förutsättningar för bättre övergång mellan teoretiska utbildningar och yrkesutbildningar, och vice versa, permanenta yrkesvux, och ge likvärdig rätt till behörighetsgivande utbildning till yrkesinriktad och teoretisk utbildning.
7. Ge anordnare av YH-utbildningar möjlighet att söka tillstånd för fler än två utbildningsomgångar åt gången och skapa behörighetsgivande kurser till yrkeshögskolan.
8. Skapa bättre möjligheter till livslång yrkesutbildning, såväl inom yrkeshögskolan, t ex genom enstaka kurser och deltidsstudier, som den högre utbildningen. Modernisera folkbildningen.

9. Stärk samverkan mellan utbildning och arbetsliv generellt, bl.a. genom att ge arbetslivets representanter ett starkare mandat i de nationella och lokala programråden i gymnasieskolan, och införa motsvarande programråd inom folkbildning, arbetsmarknadsutbildning och högre utbildning.

10. Se över fördelningen av de offentliga medel som går till de olika formerna för yrkesutbildning, särskilt vad gäller balansen mellan yrkeshögskolan och högskolan.

11. Stimulera investeringar i personalutbildning genom skatteincitament och en modernisering av redovisningslagstiftning och -praxis.

12. Skapa långsiktighet genom stabil finansiering av yrkesutbildningar.

Att en gemensam problembild är på väg att växa fram, tillsammans med en vilja att förändra, utgör en bra grund för att stärka yrkesutbildningens omfattning, kvalitet, status och attraktivitet. Det handlar dock även om att omsätta detta i praktiken.

Bilaga: Antal elever per yrkesutbildningsform

Om ej annat anges avser siffrorna antal deltagare kalenderåret 2014. Alla antal är avrundade till närmsta hundratal. Siffrorna är dock inte direkt jämförbara, då vissa elevantal redovisas i antal deltagare per år, andra i genomsnittliga deltagare per termin, och andra i helårsekivalenter.

Gymnasieskola, antal elever läsåret 2014/2015¹²⁷	
Skolförlagd yrkesutbildning	92 500
Lärlingsutbildning	7 300
Kommunal vuxenutbildning¹²⁸	
Yrkesvux (exklusive lärlingsvux och yrkesförarutbildning)	28 400
Lärlingsvux	5 500
Yrkesförarutbildning	1 000
Folkbildning¹²⁹	
Eftergymnasial yrkesutbildning, antal årsplatser 2014	2 800
Arbetsmarknadsutbildning¹³⁰ 39 400	
Yrkesintroduktionsutbildning¹³¹	
Yrkesintroduktionsanställning med stöd, antal aktiva anställningar 30 juni 2015	1 100
Yrkeshögskola	
Yrkeshögskoleutbildningar, antal utbetalda årsplatser 2014 ¹³²	25 300
Kompletterande utbildningar ¹³³	9 600
Tolkutbildningar, antal studenter 2014 ¹³⁴	500
Universitet och högskola, helårsstudenter 2014¹³⁵	
Program som leder till yrkesexamen	88 700

127 Skolverket, Elever i gymnasieskolan läsåret 2014/2015

128 Skolverket, Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet, Tabell 1

129 Folkbildningsrådet, Årsredovisning 2014, egen beräkning

130 Arbetsförmedlingen, Arbetsmarknadspolitiska program årsrapport 2014

131 Statskontoret, Utvärdering av stöd för yrkesintroduktionsanställningar

132 Myndigheten för yrkeshögskolan, Årsredovisning 2014

133 Myndigheten för yrkeshögskolan, Årsrapport 2015

134 Myndigheten för yrkeshögskolan, Årsrapport 2015, egen uppskattning

135 Universitetskanslersämbetet, Årsrapport 2015, egen beräkning

Privat yrkesutbildning	?
Personalutbildning, ¹³⁶ varav	2 900 000
Poänggivande uppdragsutbildning på högskola, helårsstudenter 2014 ¹³⁷	7 600
Informellt lärande	?

136 SCB, Vuxnas deltagande i lärande, egen uppskattning

137 <http://www.uka.se/statistik-uppfoljning/statistikdatabas-om-hogskolan/utbildning-pa-grundniva-och-avancerad-niva.html>. Notera att denna siffra även kan innehålla uppdragsutbildning som ej är personalutbildning

Referenser

- Arbetsförmedlingen. (2015). Arbetsförmedlingens årsredovisning 2014.
- Arbetsförmedlingen. (2015). Arbetsmarknadspolitiska program, Årsrapport 2014.
- Arbetsförmedlingen. (2015). Traineejobb. Arbetsförmedlingens faktablad, Arbetsökande.
- Arbetsförmedlingen. (2015). Utbildningskontrakt. Arbetsförmedlingens faktablad, Arbetsökande.
- Baumard, P. (2011). Knowledge: Tacit and Explicit. In: Encyclopedia of Library and Information Sciences. 3rd ed. New York: Taylor & Francis.
- Cedefop. (2014). Terminology of European education and training policy. 2nd Edition. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- DS 2015:60. Rätt till behörighetsgivande utbildning inom komvux. Utbildningsdepartementet.
- Europeiska Sociala Fonden. (2015). Hämtat från: <https://www.esf.se>.
- Folkbildningsrådet. (2015). Fakta om folkbildning.
- Folkbildningsrådet. (2015). Årsredovisning med verksamhetsberättelse 2014.
- Försäkringskassan. (2015). Aktivitetsstöd och utvecklingsersättning, antal mottagare och utbetalat belopp efter ålder och län, 2010-. Hämtat från: http://www.forsakringskassan.se/statistik/statistik_och_analys2/ovrigaersatt/aktivitetsstod.
- Höghi, R. (2014). Man lär så länge man har elever – yrkeslevers arbetsplatslärande ur företagsperspektiv. Rapport nr 15, Kompetens för tillväxt. Ratio.
- Högskoleverket. (2005). Reell kompetens och alternativt urval vid lärosätena år 2004. Rapport 2005:21 R.
- Högskoleverket. (2009). Reell kompetens vid bedömning av behörighet och tillgodoräknanden. Rapport 2009:21 R.
- Högskoleverket. (2011). Första antagningen med de nya reglerna – en uppföljning av antagningen till höstterminen 2010. Rapport 2011:7 R.
- Högskoleverket. (2012). Kontaktaktiviteter: Högskolornas verksamheter för utbildningarnas arbetslivsanknytning. Rapport 2012:23 R.
- Illeris, K. (2013). Kompetens – vad, varför och hur. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, E. & Löfgren, A.K. (2015). Arbetsmarknadsutbildningen – vid vägs ände eller vägen framåt? LO, Enheten för ekonomisk politik och arbetsmarknad.
- Karlson, N. & Fergin, E. (2013). Vad är kompetens? Rapport nr 6, Kompetens för tillväxt. Ratio.
- Kolb, A.Y., & Kolb, D.A. (2005). Learning styles and learning spaces: enhancing experiential learning in higher education. Academy of Management Learning & Education, 4(2), s. 193-212.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myndigheten för yrkeshögskolan. (2012). Sveriges referensram för kvalifikationer: så funkar det. Hämtat från: <https://www.seqf.se/Sa-funkar-det/De-olika-nivaerna/>.
- Myndigheten för yrkeshögskolan. (2014). Kartläggning av yrkeshögskoleutbildningar som helt eller delvis motsvaras av yrkesutbildningar inom andra utbildningsformer. MYH 2014/462.
- Myndigheten för yrkeshögskolan. (2014). Yrkeshögskolan och förkunskapskrav. Internt PM. MYH 2015/1115.
- Myndigheten för yrkeshögskolan. (2015). 358 utbildningar får ingå i yrkeshögskolan. Hämtat från: <https://www.myh.se/Nyhetsrum/Nyheter/2015/X-utbildningar-far-inga-i-yrkeshogskolan/>.
- Myndigheten för yrkeshögskolan. (2015). Fler YH-ansökningar som uppfyller kraven i år. Hämtat från: <https://www.myh.se/Nyhetsrum/Nyheter/2015/Fler-YH-ansokningar-som-uppfyller-kraven-i-ar/>.
- Myndigheten för yrkeshögskolan. (2015). Resultat av tillsyn och kvalitetsgranskning inom yrkeshögskolan 2014.
- Myndigheten för yrkeshögskolan. (2015). YH och internationalisering. MYH 2015/140.
- Myndigheten för yrkeshögskolan. (2015). Årsrapport 2015: Yrkeshögskolan, kompletterande utbildningar samt tolkutbildningar inom folkbildningen. MYH 2015/982.

Nussbaum, M. (2002). Education for citizenship in an era of global connection. *Studies in Philosophy and Education*, 21(4-5), s. 289-303.

OECD. (2014). *Skills Beyond School: Synthesis Report*. OECD Reviews of Vocational Education and Training, OECD Publishing.

Olofsson, J. (2013). Den svenska yrkesutbildningsmodellen – dess etablering, sentida förändring och framtida utmaningar. Rapport nr 8, Kompetens för tillväxt. Ratio.

Panican, A. (2015). Väljer unga fel? Grundskoleelevers attityder till gymnasievalet. Rapport nr 19, Kompetens för tillväxt. Ratio.

Persson, K. (2014). Effekter av arbetsplatsförlagt lärande på företag – erfarenheter från fem företagsgymnasier. Rapport nr 14, Kompetens för tillväxt. Ratio.

Prop. 2015/16:1 Utgiftsområde 16. Förslag till statens budget för 2016.

Regeringen. (2015). Insatser med anledning av flyktingkrisen. Överenskommelse. Hämtat från: <http://www.regeringen.se/informationsmaterial/2015/10/insatser-med-anledning-av-flyktingkrisen/>.

Riksrevisionen. (2015). Regional anpassning av arbetsmarknadsutbildning – vilka hänsyn tas till arbetsmarknadens behov? RIR 2015:22.

Rychen, D.S. & Salganik, L.H. (eds.). (2003). *Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society*. Göttingen, Germany: Hogrefe & Huber.

Schön, D. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books.

SFS 1993:100. Högskoleförordning.

SFS 2000:625. Lag om arbetsmarknadspolitiska program.

SFS 2000:634. Förordning om arbetsmarknadspolitiska program.

SFS 2000:655. Studiestödsförordningen.

SFS 2009:130. Förordning om yrkeshögskolan.

SFS 2009:43. Förordning om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå.

SFS 2010:2039. Gymnasieförordning.

SFS 2010:800. Skollag.

SFS 2011:1108. Förordning om vuxenutbildning.

SFS 2013:1121. Förordning om kostnadsersättning till elever i gymnasial lärlingsutbildning.

SFS 2013:1157. Förordning om stöd för yrkesintroduktionsanställningar.

SFS 2013:871. Förordning om stöd för konst- och kulturutbildningar och vissa andra utbildningar.

SFS 2015:218. Förordning om statsbidrag till folkbildningen.

Skolinspektionen. (2011). Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken – en kvalitetsgranskning av gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningar. Kvalitetsgranskning, Rapport 2011:2.

Skolinspektionen. (2013). Fördjupad tillsyn på yrkesprogram. Rapport över fördjupat tema i tillsynen.

Skolverket. (2013). Attityder till skolan 2012. Rapport 390, 2013.

Skolverket. (2013). Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2012/2013. Dnr 71-2013-28.

Skolverket. (2013). Utvecklingen av lärlingsutbildningen. Rapport 397, 2013.

Skolverket. (2014). Beskrivande data 2013: Förskola, skola och vuxenutbildning. Rapport 399, 2014.

Skolverket. (2014). Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2013/2014. Dnr 2014:55.

Skolverket. (2015). Beskrivande data 2014: Förskola, skola och vuxenutbildning. Rapport 420, 2015.

Skolverket. (2015). Elever i gymnasieskolan läsåret 2014/2015. Dnr 2014:556.

Skolverket. (2015). Pressmeddelande 2015-12-10. Hämtat från: <http://www.skolverket.se/om-skolverket/press/pressmeddelanden/2015/allt-fler-blir-larlingar-1.243767>.

Skolverket. (2015). Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.

- Skolverket. (2015). Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet. Rapport 427, 2015.
- Skolverket. (2015). Statistik om gymnasieskolan. Hämtat från: <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/gymnasieskola>.
- Skolverket. (2015). Statistik om kommunal vuxenutbildning. Hämtat från: <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/komvux>.
- SOU 2002:59 Omställningsavtal. Ett aktivare stöd till uppsagda. Betänkande av utredningen om omställningsavtal.
- SOU 2004:29. Tre vägar till den öppna högskolan. Betänkande av Tillträdesutredningen.
- SOU 2008:27. Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola. Betänkande av Gymnasieutredningen.
- SOU 2010:75. Gymnasial lärlingsutbildning – utbildning för jobb. Delbetänkande av Nationella Lärlingskommittén.
- SOU 2015:97. Välja Yrke. Slutbetänkande av Yrkesprogramsutredningen. Stockholm 2015.
- Statistiska Centralbyrån. (2003). Utbildningsstatistisk årsbok 2003.
- Statistiska Centralbyrån. (2012). Sysselsättningen 2030 – kan dagens försörjningsbörda bibehållas? Temarapport 2012:4.
- Statistiska Centralbyrån. (2014). Trender och Prognoser 2014: befolkningen, utbildningen, arbetsmarknaden, med sikte på år 2035.
- Statistiska Centralbyrån. (2014). Utbildningsstatistisk årsbok 2015.
- Statistiska centralbyrån. (2014). Vuxnas deltagande i utbildning 2011/2012. Temarapport 2014:3, Utbildning.
- Statistiska Centralbyrån. (2015). Befolkningsstatistik. Hämtad från: http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Befolkning/Befolkningens-sammansattning/Befolkningsstatistik/.
- Statistiska Centralbyrån. (2015). Total kostnad per skolform/verksamhet. Hämtat från: http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Utbildning-och-forskning/Befolkningens-utbildning/Kostnader-for-utbildningsvasendet/9905/9912/154810/.

- Statskontoret. (2015). Utvärdering av stöd för yrkesintroduktionsanställningar. Delrapport, 2015:22.
- Svenskt Näringsliv. (2014). Rekryteringsenkäten 2014.
- Sveriges Officiella Statistik. (2015). Komvux – elever och kursdeltagare – riksnivå. Tabell 2A. Hämtat från: <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/komvux/elever-och-kursdeltagare/elever-och-kursdeltagare-i-komvux-kalenderar-2014-1.236811>.
- Universitetskanslersämbetet. (2015). Utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Hämtat från: <http://www.uka.se/statistik--uppfoljning/statistikdatabas-om-hogskolan/utbildning-pa-grundniva-och-avancerad-niva.html>.
- Universitetskanslersämbetet. (2015). Årsrapport 2015. Rapport 2015:8.
- Utbildningsdepartementet. (2014). Regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende Statens skolverk
- Utbildningsdepartementet. (2014). Regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende universitet och högskolor.
- van Manen, M. (1977). Linking Ways of Knowing with Ways of Being Practical. Curriculum Inquiry, 6(3), s. 205-228.
- Wennberg, K., Lindberg, H. & Fergin, E. (2013). Rekrytering och kompetensförsörjning i snabbväxande företag. Rapport nr 2, Kompetens för tillväxt. Ratio.

I rapporten *Yrkesutbildningens irrvägar* görs en systemanalys av svensk yrkesutbildning, med fokus på följande frågeställningar:

- Hur är yrkesutbildningssystemet utformat och finansierat?
- Möjliggör och underlättar yrkesutbildningssystemet individers yrkesval och yrkeskarriär?
- Tillgodoser det arbetsmarknadens kompetensbehov?

Följande utbildningsformer ingår i analysen: gymnasieskola; kommunal vuxenutbildning; folkbildning; arbetsmarknadsutbildning; yrkesintroduktionsutbildning; yrkeshögskola, universitet och högskolor; privat yrkesutbildning; personalutbildning; och informellt lärande.

Slutsatsen är att svensk yrkesutbildning utmärks av en rad irrvägar. Yrkesutbildningssystemet utmärks av kortsiktighet, översiktsproblem, återvändsgränder och brist på tydlig progression. Dess utformning försvårar individers yrkesval – i ungdomen och livslångt – och många yrkesutbildningsformer saknar tillräcklig arbetslivsanknytning.

Ett antal konkreta reformer föreslås för att tillvarata den utvecklingspotential som finns.

Rapporten är skriven inom ramen för projektet Yrke, kvalifikation, rörlighet, finansierat av den Europeiska Sociala Fonden, av Nils Karlson, docent och VD för forskningsinstitutet Ratio, och Filippa Ronquist, forskningsassistent på Ratio.

